

MAGYARTANÍTÁS

Jókai Mór *A cigánybáró* című regényéből
1885-ben Johann Strauss operettet írt,
1984-ben Dargay Attila pedig rajzfilmet készített

2014/1.
JANUÁR–FEBRUÁR

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2014. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	500	600
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára <i>(Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)</i>	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középsiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály <i>(Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.)</i>	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály <i>(Átdolgozott kiadás)</i>	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2014. 1. szám

LV. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik elektronikus formában (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször: január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

**Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád**

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2014-re: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

BÚCSÚZUNK

Dobos Krisztina (1949–2013)..... 2

Hernádi Sándor (1927–2013)..... 2

IRODALOM

H. Tóth István: Olvassuk-e Herczeg

Ferenc műveit? Ajánlott

olvasmányul: *Pogányok* 4

Molnár Csikós László: Összetett

határozós szerkezetek Herczeg

Ferenc Gyurkovics-trilógiájában 15

A. Jászó Anna: Jókairól –

más szemzőből II. 18

Málnási Ferenc: Hervay Gizella (1934–

1982) 25

A TANÍTÁS MŰHELYE

Sáfrányné Molnár Mónika:

Juhász Ferenc esküvői beszédének

retorikai elemzése 28

SZÓOKVERSENYEK

Raátz Judit: A tizenötödik Kossuth-

szónokverseny és retorikai

konferencia krónikája 31

Szítás Benedek: A miskolci

szónokverseny 33

KÖNYVSZEMLE

Vasvári Zoltán: Ady Endre lírájának

tanítása a Dinasztia Tankönyvkiadó

nyolcadikos tankönyvével ♦ *H. Tóth*

István: Bozsik Gabriella (szerk.):

Helyesírás-tanításunk helyzete

határon innen és túl 34

E számunk szerzői:

A. Jászó Anna, professor emerita, ELTE BTK ♦
Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦ **Molnár Csikós László**, egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem BTK ♦ **Raátz Judit**, tanár, ELTE BTK ♦ **Sáfrányné Molnár Mónika**, PhD-hallgató, ELTE BTK ♦ **Szítás Benedek**, ügyvéd és tanár, Miskolci Egyetem ♦ **H. Tóth István**, tanár, Balassi Intézet, Budapest ♦ **Vasvári Zoltán**, tanár, Budapest

BÚCSÚZUNK...

Dobos Krisztina (1949–2013)

2013. december 12-én életének 64. évében súlyos betegség következtében elhunyt Dobos Krisztina oktatáspolitikus, az MDF egyik alapító tagja; szimbolikus jelentőségű, hogy Antall József miniszterelnök halálának 20. évfordulóján.

Köztudomású, hogy az Antall-kormány meghatározó politikusa volt, helyettes államtitkár, az MDF országgyűlési képviselője. A Művelődési és Közoktatás Minisztériumban az ő vezetésével dolgozták ki a közoktatási törvényt. Később fő feladatának tekintette a tehetséggondozás támogatását. Halála nagy veszteség a jelenlegi OFI, azaz Oktatásfejlesztő Intézet számára.

Kevesen tudják, hogy amikor az oktatási minisztérium 1992-ben megszüntette a szakmódszertani folyóiratokat, s amikor a Trezor Kiadó elhatározta a Magyaritanítás megmentését, akkor támogatást biztosított folyóiratunk számára.

Azt pedig még kevesebben tudják, hogy 15 éven át zsűritagja volt a Kossuthszónokversenyeknek, mivel fontosnak tartotta ezt a népes, országhatárokon is átívelő versenyt a tehetséggondozás szempontjából. Még halála előtt egy hónappal is végigülte ezt a fásasztó, hosszú, kétfordulós versenyt. Tudtuk, hogy beteg, halála mégis váratlanul ért és elszomorított mindnyájunkat.

Ismét elveszítettünk egy igaz embert.

* * *

Hernádi Sándor (1927–2013)

2013. november 20-án 86 éves korában eltávozott közülünk Hernádi Sándor. Tanítók és tanárok százai tisztelettel emlékeznek rá, hiszen az ő következetessége és szigora biztosította azt, hogy megtanulták és megszerették a nyelvtant és a helyesírást. A budai tanítóképzőben tanította a leendő tanítókat, nekik készítette el tankönyveit, a *Nyelvtan és nyelvművelést*, valamint a *Beszédművelést*. 1975-ben a Kazinczy utcai tanárképző főiskolára helyezték át, onnan ment nyugdíjba. (Zárójelben jegyzem meg, hogy 1975-ben én kerültem a helyére, s igyekeztem azt a színvonalat megtartani, amelyet ő teremtett meg.)

Hernádi Sándornak voltak legendás, pedagógus berkekben közzajon forgó mondásai. A legismertebb a következő volt: egy professzor írhat hibásan a táblára, de egy tanító soha. Milyen igaza volt! A kisgyerek agya ugyanis tartósan rögzíti az ismereteket, s a hibát – ha már bevésődött – nem lehet onnan kitörölni. Éppen ezért a tanítóképzősök nagyon szigorú helyesírási tréningben részesül-

tek, súlyos hibát nem túrtunk meg, enyhébbet is nehezen. Viszont alaposan elmagyaráztunk és begyakoroltunk minden apró részletet.

Sajátos szabálymegfogalmazásai is voltak Hernádi Sándornak, például efféle: „randevúzó kötőszók közé nem teszünk vesszőt”. Azt mondják, hogy érdeklődő betelefonálók ugyancsak fejtörést okoztak a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatának, mivel senki nem tudta, hogy mik azok a randevúzó kötőszók, s miért nem kell közéjük vessző. Idézek egy kissé lerövidített újságpéldát: „*A külső erők nem nagyon tehettek mást, mint hogy az érintetteket valamiféle kompromisszum felé terelték.*” Az eredeti szerkezet ez volna: „*nem tehetek mást, mint azt, hogy...*”; a mellékmondatban összevonás történt, s az összevonás miatt egymás mellé került a két kötőszó. Fogalmazhatunk így is: a mellékmondat élén elhelyezkedő két kötőszó közé nem kell vessző. Léteznek tehát olyan esetek, amikor a *hogy* és társai elé nem kell vessző. Persze ha összetett kötőszónk van, akkor egybeírunk: *Lefeküdt, minthogy (=mert, mivel) fáradt volt.* (A különírásról tehát a mondatfelbontással győződhetünk meg.)

Az AKH.-ban van hasonló szabály, de nem pontosan a fenti. 261.§: „Ha a tagmondat közbeékelődése miatt vagy bármi más okból két kötőszó kerül egymás mellé, csak az első elé teszünk vesszőt: *A hegymászásban elfáradt, s mikor egy forráshoz ért, rövid pihenőt tartott. Hívták, de mert hideg volt, nem indult útnak.*” A szójegyzékben viszont az egyes kötőszóknál szerepelnek a kontrasztos jó példák: *mintha: olyan, mintha megbántották volna, de: jobb, ha elmegy, mint ha marad.* Ilyen a Toldi híres sora: *Mint ha pásztor tűz ég őszi éjszakákon...*

Érvényes ez a szabály módosítószó és kötőszó kapcsolata esetén is: *szép, csakhogy drága, de: sietett, csak hogy idejében érkezék.* (Ha emlékezetem nem csal, akkor a szabályzat olykor áttemelte a példamondatokat Szemere Gyula kitűnő középiskolai helyesírási gyakorlókönyvéből.)

Hernádi Sándor példamondatai felejthetetlenek. Még most is tudom fejből valamennyit, pedig már vagy tizenöt éve nem tanítok nyelvtant és helyesírást. Találkozókön a régi tanítványok is fújják a kontrasztos furcsaságokat: *Miközben az ajtót csukja, lehull fejről a csuklya; Foglya fogja magát, és kiáltozni kezd; Cipel az szörnyű súlyt, akit nagy csapás sújt; Játsszuk azt, hogy nem játszunk; Akkor is eddz, ha senki sem biztat, hogy eddzél.* Még furcsábbak is vannak: *Tetszenek, jóllehet nem akarják, hogy tetssszenek; A rizst sütőbe teszik, nehogy kipattogzzon.* Persze a rizst sose tettük sütőbe, de azt megjegyeztük, hogy az akarást kifejező tárgyi és a célhatározói mellékmondatokban az ige felszólító módba kerül. A régi nyelvtanok ezt kötőmódnak nevezték (a latin *coniunctivus* tükörfordításaként); a kötőmód valamiért kimaradt nyelvtanainkból, meglehetősen bizonytalanságot okozva a helyesírás ezen eseteiben. Voltak, akik szidták ezeket a kontrasztos mondatokat, de pontosan furcsaságuk miatt megjegyezték őket, és segítségükkel könnyebben tanulták meg és könnyebben idézték fel a vonatkozó szabályokat. (Egyik-másik mondatban négy-öt probléma is van.)

Hernádi Sándor is ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely a II. világháború alatt és után éveket töltött a „keleti akadémián”. Lehetséges, hogy ezek a nehéz évek tették nehezen barátkozóvá. Tanítványai azonban szerették, tisztelték, s tiszteli mindmáig a szakma is. Sok játékos gyakorlókönyve jelent meg az évek során, nagyon remélem, hogy a tanító és a tanárság ismeri és használja is őket, s akkor is szolgálni fogják a helyesírás-tanítás jó ügyét, amikor ismét beköszönt az egykönyvű-kétkönyvű világ. *Varietas delectat – A változatosság gyönyörködtet.*

A. Jászó Anna

H. Tóth István

Olvassuk-e Herczeg Ferenc műveit?¹

Ajánlott olvasmányul: *Pogányok*²

Minden alkalommal, amikor kezünkbe veszünk egy könyvet, mindig felkészítjük magunkat új, édes, időnként pedig súlyos élményekre, és amikor ezt nem találjuk, csalódottan félretesszük a kötetet. Olvasás közben növekszünk, fokozatosan felnövünk ahhoz a lehető legjobbhoz, ami az ábécé segítségével kifejezhető. (Ljudmila Ulickaja)

Problémafelvetés

Nyilvánvaló tény, mert adatok igazolják, hogy különösen az utóbbi másfél évtizedben számos tanulmány, elméleti jellegű dolgozat és könyv látott napvilágot **a magyarországi olvasástanítás ügyével** összefüggésben. Ennek ellenére **riasztóak az olvasmánymegértéssel kapcsolatos eredmények.**

Hol a hiba?

Talán abban a szemléletben is keresendő a **hibaforrás**, hogy mintha értékesek lennének az illetékes itthoni döntéshozók, bizonyos olvasáskutatók háza táján a **tengerentúli divatok**. Talán emiatt, nem egyszer a magyarországi valóságtól idegen vagy messzire elrugaskodott álláspontok, tanítási módszereknek nevezett megoldások tolnának a honi pedagógiai gyakorlat előterébe, ezáltal **háttérbe szorítva a hazai** nemes és **eredményes olvasástanítási stratégiákat**, továbbfejlesztendő eljárásokat. Mindezzel összefüggésben érdemes áttekinteni az 1990-es évektől az olvasástanítással foglalkozó publikációkat, majd a tények és adatok tükrében hasznosabb lenne kétségtelenül **gyakorlati vonatkozású segédletekkel, érthető kutatási adatokkal** támogatni tanítóinkat és tanárainkat a mindennapi munkájukban. Ugyanígy, a tankönyvírókat is segíthetnék ezek, az olvasmánymegértés fejlesztésével foglalkozó gyakorlati útmutatások, hogy **hasznos feladattípusok, és ne az öncélú játszadozósdi** uralják a terepet.

Az egyik vidéki, de országos terjesztőkörű tankönyvkiadó módszertani napján több magyartanár az iránt érdeklődött, hogy olvasáskutató alkalmazott nyelvészként mit olvastatnék az *Egri csillagok* és *A kőszívű ember fiai* helyett.

Az első válaszom ez volt: mindkettőt olvastatnám, mégpedig együtt olvasnám ezeket a tanítványaimmal.

A második válaszom ekként hangzott: melléjük venném még **Herczeg Ferenc** 1902-ben megjelent **Pogányok** című történelmi témájú **regényét**. Ennek a regénynek a cselekménye a Vata-féle pogánylázadás idején játszódik, főhőse **Márton** kanonok, azaz **Alpár**, Thonuzóba besenyő vezér papnak állt fia, aki **két világ határán próbálja megtalálni önmagát** (Utasi 2000).

Az a tény, hogy Herczeg Ferenc ennek a regényének a középpontjába **a keletről érkezett magyarság nyugattal való találkozását, konfrontálódását** állította, ez a témakör ma is érdekesítő, éppen emiatt irodalom- és nyelvóráink kulturált beszélgetéseinek, vitáinak lehet/lehetne a témája ma is, különös tekintettel a társadalmi közérdeklődésre.

Miközben egy több mint száz évvel ezelőtt született regényt, a *Pogányok* címűt ajánlom iskolai közös olvasásra, aközben tisztában vagyok azzal, mit írt az index.hu a kötelező iskolai olvasmányokkal összefüggő aggályokról, arról is többek között, hogy „a mai kánon a legtöbb iskolában

¹ Jelen dolgozatommal nem szándékozom vitatkozni senki értékítéletével és irodalomtörténeti látásmódjával sem. Arra vállalkoztam itt és most, hogy 6. és/vagy 7. évfolyamos diákokkal történő együttlátásra, 4–6 irodalom- és/vagy nyelvóra keretében történő feldolgozásra ajánljam Herczeg Ferenc *Pogányok* című regényét.

² Köszönettel tartozom lektoraimnak: *Hnatik-Riskó Mártának* (Beregszász, Bethlen Gábor Magyar Gimnázium), *Paál Zsoltnak* (Kiskunmajsa, Szent Gellért Katolikus Általános Iskola) és *Vasvári Zoltánnak* (Budapest), akik nemcsak véleményezték itt olvasható írásomat, hanem meg is osztották velem a maguk álláspontját Herczeg Ferencel és a *Pogányokkal* összefüggésben, mindenekelőtt a tanórai feldolgozásra tekintettel.

semmit nem változott az elmúlt ötven évben. Az elavult kötelezők megutáltatják az olvasást a gyerekekkel, a tanárok nem ismerik a ma kultikus (...) ifjúsági regényeket, és konzervatívabbak, mint Hoffmann Rózsa és a kerettantervek” (K. Á. 2013).

A fentiek ismeretében és azzal a tudással együtt ajánlom olvasásra Herczeg Ferencről a *Pogányok* című regényt, miszerint az író ebben a művében talán szentimentálisnak nevezhető töprengés után, mégis *az Európa-hoz tartozás* mellett foglalt állást.³

Célkitűzés

Jelen írásomban **Herczeg Ferenc *Pogányok* című történelmi vonatkozású regényének 12–13 éves, vagyis 6. és/vagy 7. évfolyamos tanulókkal történő elolvasatását szorgalmazom, és a mű, valamint az olvasmányélmények feldolgozását támogató *tevékenységfajtaikat mutatok be a tanítást és a tanulást, az olvasmánymegértést, a kritikai szemlélet formálását segítő*. Tetszem mindezt azért, mert a *Pogányok* című regényben a szereplők többsége és maga az olvasó is önmagával ütközik meg, ugyanis *a magyar lelkiség belső vívódása* alkalmat ad az elbeszélőnek az általános emberi érzékeltetésére, kifejezésére. Támogatandónak nevezem azokat a magyartanári törekvéseket, amelyek keretében a *Pogányok* feldolgozásakor *külső és belső tantárgyi kapcsolódások* tekintetében a vonatkozó *történelmi, nyelvtörténeti, egyházzenei, képzőművészeti, harcművészeti összefüggésekre*, illetőleg a magyarság megkeresztelésének és államalapításának a döntő fontosságú eseményeit feldolgozó *rockoperánkra* is gondolunk.⁴**

Ezzel a dolgozatommal lehet, hogy vizet viszek a tengerbe, vagyis növelem az olvasással foglalkozó publikációk számát, mindenesetre én *a gyakorlatra* helyezem a hangsúlyt a mottóból élénk táruló *jelentésvilágra* figyelve.

Nélkülözhetetlen háttérismeretek

Egykor, nincs még száz éve sem, hogy *írófejedelemnek* nevezték azt az író, *Herczegh Ferencet*, akinek az egyik sikeres regénye a központi témája jelen dolgozatomnak. Amiként Rónay Lászlót az 1980-as évek elején (Rónay 1982), engem ez idő tájt foglalkoztat erősen: *érdemes-e ismét elolvasnunk Herczeg Ferenc műveit?* Joggal vetődik fel ez a kérdés mostanában, amikor komoly erővel hullámoznak a társadalmi, kulturális, tudományos közéletben a Herczeg Ferencel összefüggő, nosztalgikusnak is nevezhető érzések, és ezek mellett a tényekre alapozott ismeretek iránti tudásvágy szintén érvényesül.

Írásom nem a hódolás jele. Írásommal túl a nyelv- és irodalompedagógiai célokon, azokhoz csatlakozom, akik szakmai érdeklődéssel tanulmányozzák Herczeg Ferenc életművének értékállóságát, azt, hogy „Tud-e ez a hajdan oly sikeres író nekünk is mondani valamit, vagy végképp meg kell feledkeznünk róla, mint kisebb kortársai sokaságáról...” (Rónay 1982). Várható volt, hogy Herczeg Ferenc születésének 150. évfordulója alkalmából a tudományos igényű tények elemzése mellett az érzelmek is megnyilvánulhatnak (Polgárdy 2013). Holott ha sikerül megalkuvás nélkül, de higgadt hangvételben értelmeznünk, elemeznünk a valaha volt, majd a feledés mélyébe jutott írófejedelem témavilágát, nyelv- és stílusművészetét, alkotói filozófiáját, valamint a más szem-

³ Idekívánkoznak Paál Zsoltnak ezek a gondolatai: „Egyébként nem az *elavult kötelezők* utáltatják meg az olvasást, hanem az elavultnak tartott kötelezőkkel szembeni lejárató hadjáratok, és mondjuk ki: a pedagógusi dilettantizmus. Egy szellemesen és okosan, igaz érzelmekkel rajongó pedagógust a diákjai egészen a Szentírásig és Homéroszig is követik. Mert az indexes ostobaság és rosszindulat csak félszket akar rakni a mai, inkább romboló szándékú, zavaros, elhibázott irodalompótlékok felelőtlen gyártásának. Ha tetszik, ha nem, Shakespeare vagy Goethe, Racine vagy Cervantes, Lope de Vega, Balassi Bálint, Katona József, Petőfi Sándor, Arany János, Jókai Mór, Madách Imre, Mikszáth Kálmán és Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, József Attila, Radnóti Miklós kötelező tananyag lesz, és kell lenniük. Csak nem irodalomtörténeti megközelítésben, hanem a műelemző, értelmező-alkotó tanulói attitűddel.”

⁴ Elgondolkodtatók Vasvári Zoltán lektorom kérdései: „Van-e annyi idő és energia, hogy Herczeggel is foglalkozzanak a közoktatásban? És ha igen, érettek-e a 6–7. osztályosok Herczeg értő, élvező befogadására? És ha már történelmi regény, ott vannak ezek a kitűnő művek is: Gárdonyitól az *Isten rabjai* és *A láthatatlan ember*; Kodolányi életművéből *A vas fia*, a *Boldog Margit*.” Ezekre a jogos felvetésekre az én válaszom jelen dolgozatomban érhető tetten.

pontok mentén vallatóra fogott Herczeg Ferenc-i életművet, akkor tisztultabb képpel segíthetjük mind az olvasókat, mind az irodalomtudomány fejlődését.

Az irodalomtörténetben erősen tartja magát az a nézet, miszerint az 1890-es években a mélységek érdekesítő bemutatása helyett inkább a fecsegő, szórakoztató felszín uralta Herczeg Ferenc írói világát. Az érzékelhető változás, amelyik a mélységek kutatásában is érzékeny alkotóművésznak láttatta Herczeg Ferencet, az 1900-as évek elején fedezhető fel, jelesen, amikor a magyarság küzdelmes múltja felé fordulva az események és a jellemek összetettebb, árnyaltabb megközelítésének az igénye ragadta magával írónkat. A korabeli kritikák és az elfogulatlan utókor vélekedés szerint is a *Pogányok* című regénye az egyik legjobb műve Herczeg Ferencnek (Duró 2000). A regény megszületése után négy évtizeddel Herczeg Ferenc ezekre az ihlető élményekre emlékezett: „(...) mikor Darányi Ignáccal a delibláti homokpusztában jártam, szikrát vetett bennem a *Pogányok* ötölete. Az al-dunai Kazán-szorosban, ahol ma is elmúlt évezredek lehetőségét érzi az ember, újból megragadott ugyanaz a hangulat, és most már gondolni sem tudtam egyébre. A különleges magyar probléma, a Nyugat és a Kelet megütközése lett a regény tárgya.” E regényében Herczeg Ferenc a történelem és a képzelete szülte szereplői nyomán az „óhit” és az „újhit” képviselőit állította szembe egymással.

Horváth János szerint Herczeg Ferenc a *Pogányok* című regényével „új életre keltette irodalmunkban a történeti regény műfaját” és „mintegy történeti gyökereiben ragadja meg a magyarság egyik nagy problémáját” (Horváth 1925). Ez a Herczeg Ferenc-regény az Akadémia Péczely-díját nyerte el.

Herczeg Ferenc írásai, így történelmi regényei részben *Jókai Mór és Mikszáth Kálmán nyomán* haladnak, *de* a romantikus és anekdotikus előadásmódja *konzervatív világnézettel* jár együtt.

A *Pogányok* elsősorban *történelmi regény*, cselekményvideje a Vata-lázadás, 1046-ban. Ekkor ismét Péter a király. A mű *középpontjában* a legsajátságosabb magyar probléma: *a Kelet és a Nyugat megütközése*, illetőleg a Kelethez vagy a Nyugathoz való tartozás kérdése feszül egymásnak. A regény főhőse Thonuzóba besenyő vezér fia, *Alpár vezér*, akit apja megölése után papnak neveltek, ezért találkozunk vele rögtön, a történetelmondás kezdetén *Márton kanonok néven*. A fiatalember igaz, hogy buzgó keresztényként áll Csanád várának népe előtt, de képtelen megmaradni új hitében akkor, amikor választás elé kerül: *a lelkéből feltörő hang hívására a lázadó besenyők élére áll*.

Az író *hitelességre* törekvően idézi meg a kort és jellegzetes embereit, így a nemrég még kalandozó, vad erkölcsű magyarokat, akiket Géza fejedelem fia, István korbáccsal hajtott keresztvíz alá. Behatóan és igen közelről ismerkedhetünk a több szállal a múlthoz kapcsolódó besenyőkkel, akik a magyaroknál is szenvedélyesebben ragaszkodnak az úgynevezett volgai létformájukhoz.

A regény első oldalain az alvó, az éjjel árnyai között eltűnődő *Márton kanonokot* pillantjuk meg, amint nyugtalanul járkal le-föl *Csanád úr* földvárának felső szintjén. Érezzük, hogy a fiatalember nyugtalanságának igen mély okai vannak. Márton *Gellért püspök* akaratából érkezett a Maros vidékére, hogy egykori népét, a határőrző besenyőket keresztény hitre térítse. És Márton lelki nyugtalansága, már-már fizikai fájdalmai éppen akkortól adódtak, amióta újra hallotta a pusztai szél zizegését. Herczeg Ferenc jó érzékkel teremtette meg azoknak a helyzeteknek a sorát, hősének általunk megismert nyugtalanságától lépésről lépésre indulva, amelyek végül az ifjú kanonok Alpárrá való visszaváltozását szinte törvényszerűen adták.

Vannak a regényben olyan *epizódok, amelyek* a mai olvasó szemszögéből lehet *színpadiasoknak, felfokozott külsőséges hatásokra törekvőeknek, a látványosságot erőteljesebben bemutatóknak* nevezni; effélék például Seruzádnak, a besenyő vezérasszonynak és táborának, vagy a Márton kanonokra bízott három feladat teljesítésének, továbbá a harci jeleneteknek a leírása. Ugyanakkor *rendkívül képszerűek* lehetnek ezek az *írói megoldások* a mai kamaszolvások számára, mert a lendületes kidolgozottságú akciófilmekben nevelődött/nevelődő korosztályoknak *természetes és nem hazug*, nem művi az alkalmazott *közlésmód*. Herczeg Ferenc *cselekményvezetése, jellemformálásának* változatossága és *a regény szerkezetének* az egyben tartása az *olvasói kedvet* fokozza.

A regény stílusa visszafogott, lényegében a *könnyed nyelvi építkezés* erényeiről tanúskodik, ezért a szóhasználatát, mondatszerkesztését száz év után, ez idő tájt sem találjuk mesterkéltnek, elavultnak. Aki Herczeg Ferencnek a *Pogányok* című regényében alkalmazott közlés módját *stílusbeli szenvtelenséggel* illeti, az más olvasói attitűddel vélekedik erről a műről, mint azok, akik nem csökkenő érdeklődéssel olvassák ma is. Jelen dolgozat alapszemlélete ahhoz a tételhez megy vissza, hogy keresnünk kell nyolc évszázados irodalomunkból azon műalkotásokat, amelyek a magyar történelemnek a különböző időszakait bemutatva *a mai tízenévesek érdeklődését* is felkeltik.

Herczeg Ferenc a Vata vezette pogánylázadásnak az Alpár vezér számára is tragikus leverése előtt és után olyan *nemzeti jellemvonásról* tanúskodó képet rajzolt meg, amely a *volgai lovastét* irányába mutat, azaz *vissza: Keletre*, tulajdonképpen *a múlt világába*. Arról van szó, hogy az elbeszélő a cselekményvezetés bizonyos kitérőiben, ezen események értelmezésekor a volgai világról is szót ejtett. Ezzel az alkotói módszerrel *az ősi, pogány magyarság mítoszát* tárta és tárja az olvasók elé. A tanítási gyakorlat felől nézve ezt a problémát: nem tekinthetjük aggályosnak Herczeg Ferenc írói megoldásait, tudniillik akár a mitikus múlt borzongató ismereteit, akár a szaktudomány által feltárt eredményeket, illetőleg ezek együttesét elemeznünk, értékelnünk kell tanítványainkkal, hogy kérdéseikre ne délibábkergetőktől várják a meggyőző válaszokat.

Erőteljes híradásból tudhatjuk meg, hogy *Márton kanonoknak* „... le kellett vernie a lelkére rakott lakatot, hogy tüstént kiszabaduljanak belőle mindazok a szilaj és költői hajlamok, amelyek állandó tavaszi mámorban tartották a délibábos puszták fiait”, ennek következtében *a küldetését vállaló és beteljesítő Alpár vezérré* lehessen. Való igaz, hogy Alpár népének szinte költői álmokat ringató elképzeléseiről értesülhetünk, sőt a tömeges emberölést is művészetté nemesítőnek láthatjuk, mert boldogan, szabadon száguldva éltek még nemrég, mert hittek az életben. Ám a kereszténység fölvétele után a „fekete papok valami rettenetes mesterségre tanították meg a nemzetet: megtanították gondolkodni”, aminek következtében a néhai, az egykorvolt volgai boldogság odalett.

A volgaiság vágya és a kereszténység valósága szembeállításának örvén Herczeg Ferenc mégsem megy el a végsőkéig, ugyanis a célja nem az, hogy kérdésessé tegye *a kereszténység megtartó erejét*, hanem inkább az, hogy intenzív nosztalgiát ébresszen az olvasóban egy mitikus, talán sohasem volt magyar valóság iránt, amelyet a kereszténység felvétele megtépzott ugyan, de amely az ösztönökben és a zsigerekben változatlanul tovább élt. Mit tegyünk, ha ez a sugallat még ma is vonzó tud lenni? Nyilvánvaló, hogy ez a látásmód nem fogadható el, hiszen egyértelmű, hogy az efféle nemzeti érzéseket hirdető mítoszok váltanak ki különböző amplitúdójú, teljességgel szükségtelen, meddő, ugyanakkor zajos és eredménytelen vitákat.

A *Pogányok* című regény cselekményének a csúcspontján, a lázadás letörését követően, az elbeszélő *jóslatszerűen* közli, hogy sohasem „lesz többet szabad a magyar, mert sorsát nem a tulajdon akarásával fogja intézni, hanem oltárok előtt térdepelve és a népek tanácsában furfangoskodva fogja kikönyörögni”. Mindezek után a történelem tényeivel szembesíthetjük önmagunkat és tanítványainkat is; tegyük is meg, végezzük is el ezt a szembesítést, hogy láthatóvá váljék a mese és a valóság, a fikció és a történelem megannyi törvényszerűsége, illetőleg folyamánya.

Herczeg Ferenc mestere a *fordulatos cselekményszövésnek* ebben, a *gördülékeny cselekményvezetése* okán méltán híressé lett művében, és ennek következtében szinte letehetetlen a *Pogányok* című regény. Ugyanakkor felmerülhet az a kérdés, hogy ennek a regénynek *mi a koncepciója*, majd mintegy feleselve jöhet a válasz, miszerint ennek a regénynek *több, egymást kizáró koncepciója* is lehetséges.

Ugyanígy részletes, sokszálú beszélgetés tárgya lehet annak a megvitatása is, *ki lehet a főhős* ennek a regénynek: *Márton-Alpár* vagy *Vata*, esetleg *Gellért püspök*? Ha a két utóbbinál, azaz Vatánál és Gellértnél maradunk – hosszabb lélegzetű eszmecsere keretében, tekintettel arra is, hogy két merőben *különböző értékrendű világ megtestesítői* –, akkor mindvégig markánsan a háttérben, majdhogynem epizódokban, de igen fontos epizódokban mozgó hősről van szó, akik

emberi-erkölcsi koncepciókat képviseltek, és közöttük ingadozott, vagy inkább tért vissza ősei útjára az Alpárból Mártonná, a Mártonból Alpárrá formálódó főhős, Thonuzóba besenyő vezér fia.

Kocsobur-Omodé minden ízében valóságos, kiválóan megrajzolt szereplő, aki belső küzdelmeiben, tépelődéseiben, csínyeiben és férfias bánataiban is nagyon emberi, valójában: hiteles tud lenni. A mesterien ábrázolt mellékszereplők körébe sorolható **Becs** és **Ekese**, illetőleg még a cselekményfolyam éléről a büszkén megjelenő, majd a halálába lovagló **Csanád ispán**, akinek szintén kiválóan megrajzolt az alakja.

Ha sikerült okosan megszerveznünk tanítványainkkal összefogva ennek a Herczeg Ferenc-regénynek a **közös olvasását**, akkor minden kétséget kizáróan rácsodálkozhatunk a **remekül kidolgozott részletekre**. Valóban **értékesen felépített szövegrészek** találhatók a regényben, amelyek ragyogóan hullámoznak egybe: az **elbeszélői koncepcióba**. A kiemelkedően **fontos csomópontok** egyike a **vereség elbeszélése, érzéletes leírása**. Miért omlott össze önnön győzelme súlyától ez a pogánylázadás? Miért nem volt **távlatos perspektívája** ennek a küzdelemnek? Vagy a perspektívát már István király kijelölte, és azt semmiféle erő meg nem ronthatta már? Mindezeknek a szűkszávú megválaszolásával remekel szinte felülmúlhatatlanul **Herczeg Ferenc**, aki ezeregy tudós értekezésénél is **világosabb, logikusabb, természetesebb körképet ad** a korabeli magyar, illetőleg Kárpát-medencei valóságról.

Fejlesztő tevékenységek

A továbbiakban három csomópont köré szervezett **feladatokat, feladategyütteseket** mutatok be.

Az első, **A)** körbe azokat a feladatokat szerveztem, amelyekkel a *Pogányok* című regény eredményesebb közös, illetőleg házi olvasását szorgalmazom, továbbá **az olvasmánymegértést segítő teendők kijelöléséhez** járulok hozzá.

A mennyiségét tekintve legnagyobb, **B)** szakaszba azok a munkáltató feladatok kerültek, amelyek ennek a szépirodalmi szövegműnek a **rétegzett megismerését, megértését** hivatottak támogatni.

A harmadik, **C)** csoportba soroltam ama feladatokat, amelyek nagyobb egységek **áttekintését** várják el, továbbá **ellenőrzésül** szolgálhatnak.

Kétségtelen, hogy **ez a feladathőség** elsősorban a mennyisége miatt **távolságtartásra ingerlő is lehet, ugyanakkor** a teljességre törekvésnek köszönhetően **a tanári műhelyekre, tanulócsoporthoz, magyartanári beállítódásokra figyelve** ezzel a feladatgazdagsággal **a koncentrációs lehetőségekre, a differenciálásra, a változatos munkaformákra, tanulói tevékenységekre gondolván vállalkoztam az olvasást, az olvasmánymegértést erősítő és a véleménynyilvánítást, a kritikáirást szorgalmazó, itt következő teendők számba vételére.**⁵

A) Felkészülés a *Pogányok* elolvasására

1. Gyűjts adatokat a *Pogányok* című regény írójáról! Rendezd ezeket az információkat logikus rendbe, például: az író születési adatai, származása, családja, tanulmányai stb.!
2. Hogyan gondoskodott Herczeg Ferenc regénye történelmi hűségéről?
3. Keresd a regényben előforduló földrajzi neveket!
 - a) Írd le ezeket hibátlanul, és kapsold egybe a hozzájuk tartozó személyekkel, valamint eseményekkel, valamint időpontokkal!
 - b) Készítsd el a korabeli Magyarország úgynevezett vaktérképét, majd ábrázold rajta a regényből megismert földrajzi adatokat!

⁵ Alkalmazhatónak tartom Paál Zsolt lektoromnak ezt a véleményét: „Jó volna meggyőzni a szakmát arról, hogy érdemes lenne valamelyik kortárs regénnyel összehasonlítani a *Pogányokat*; hogyan jönne ki Herczeg regénye ebből a diskurzusból? Provokatív lesznek, bemutatnák több kortárs regényt részletekkel, és még azt is, hogy mennyire stílustalanok, kellemetlenek és rombolóak. Én szoktam ilyeneket csinálni. Nem rosszindulatból. A gyerekek képesek megérteni, sőt meg is fogalmazni, hogy vannak rossz és magyartalanul író, ezért vállalhatatlan magyar írók. Már ötödikesek is alkalmasak a jelenkori meseírók műveinek ilyen szempontú szétszalázására. Okosan, a saját korlátainkat belátva, de az olvasó jogos ösztöneit megtartva, tanulságosan.”

4. Végezz gyűjtő munkát az alábbi szempontok alapján! Számolj be részletesen az egyes témákról a gyűjtéseid felhasználásával! Idézz a regényből mindenütt, ahol lehet!
- Beszédes/árulkodó *előjelek*.
 - Véletlenszerű *találkozások*, amelyek jelentékenyen hatnak a cselekmény alakulására.
 - Meghatározó jelentőségű *tárgyak*. Csoportosítsd ezeket aszerint, hogy kikhez tartoznak, illetőleg kötődnek!
 - Fogságba esések és szabadulások*.
 - Olyan jelenetek, helyzetek, amelyekben a *menekülés* feszült pillanatai a meghatározók.
 - Kiknek, mikor és hogyan jutott részül a *győzelem*?
- Vesd egybe az általad gyűjtött tényeket, adatokat a társaid által gyűjtöttel! Győződjetek meg az eltérések jellegéről a regény alapján!
5. Állítsd össze a *Pogányok* egyes fejezeteinek a cselekményvázát, majd készítsd el a regény egészét bemutató szerkezeti vázlatot! Vedd figyelembe, hogy az elbeszélő (epikai) művek szerkezete így épül fel: a) Előkészítés (expozíció); b) Bonyodalom (konfliktus); c) A bonyodalom / a cselekmény kibontakozása; d) Tetőpont (kulmináció); e) Megoldás (a bonyodalom megoldása).
6. Márton kanonok-Alpár vezér életében döntő szerep jutott a küzdelemnek.
- Kik azok a személyek, akiknek a hatására formálódott a jelleme?
 - Gyűjtsd össze azokat a tulajdonságokat, amelyek leginkább jellemzőek Thonuzóba besenyő vezér fiára! Ezek közül melyik, mikor, hogyan mutatkozott meg? Bővítsd társaid beszélgetésére a meghallgatásakor a *Pogányok* főhőse jellemvonásairól készített gyűjteményedet!
 - Keress a Márton kanonok-Alpár vezér jellemvonásait bemutató gyűjteményedhez megfelelő bizonyítékokat a Herczeg Ferenc-regényből! Állíts össze változatos példátartat! Legyen a jellemzés
 - cselekedtetéssel történő;
 - beszéltetéssel megvalósuló;
 - leírással, környezetfestéssel érvényesülő;
 - az elbeszélő állásfoglalását tükröző.

Ez a feladat önállóan, párban vagy csoportosan is megoldható. Készíthetsz hagyományos, papír alapú beszámolót, vagy vetített képes, azaz változatos szöveg- és képanyagot feldolgozó összefoglalást is. Próbáld meg társas interjú keretében elkészíteni ezt a feladatot!

B) Feladatváltozatok a *Pogányok* feldolgozásához

- Mutasd be a *Pogányok* című regényben szereplő magyarokat és besenyőket! Figyelj a következő szempontokra: a) öltözet; b) szokások; c) gondolkodásmód; d) vallás; e) mindennapi élet.
- A *Pogányok* című regénynek ki az a szereplője, akiről szívesen beszélnél? Idézd fel az általad választott személy alakját úgy, hogy beszélsz a tetteiről, szólsz a kapcsolatairól és ismerted a jellegzetes megnyilvánulásait, például beszédmódját, gesztusait, öltözetét stb.!
- Mikor és hol fordult elő, hogy a *Pogányok*ban egy-egy ellenszenves szereplőnek volt igaza?
 - Olvasd fel szöveghűen, érzelmeket tükrözően, a természetes beszédritmusra figyelemmel a vonatkozó részt!
 - Értelmezd a jelenetet, a felolvasottakat!
- A cselekményben gazdag Herczeg Ferenc-regény szereplőivel változatos események történnek.
 - Ki az, aki az idő múlásával
 - megváltoztatja az addigi véleményét;
 - másképpen beszél dolgokról;
 - máshogyan cselekszik, viselkedik?
 - Idézd fel az illető személy, személyek tetteit!
 - Mondd el, hogyan vélekedsz az ilyen magatartásról (másképpen: pálfordulásról)!

5. A *Pogányok*ban eltelt idő lényeges eleme a szereplők életútjának.
 - a) Hogyan mutatkozik meg az idő múlása az egyes szereplőkön, például a *beszédükön*, a *tetteiken*, a *kapcsolataikon*, az öltözetükön stb.?
 - b) Igazold a feladatot felvezető kijelentés (tételmondat) érvényességét!
6. Ismertsd Herczeg Ferenc *Pogányok* című regénye egyik szereplőjének az életútját a *Vágy – küzdelem – győzelem – vereség* motívumok figyelembe vételével! Gondolj például Kocsobur-Omodé, Becs, Ekese, Csanád ispán, Vata, Gellért püspök, Seruzád, Zenobia-Ángyika vagy más, hasonló jelentőségű szereplőre!
7. Mi jellemzi Herczeg Ferenc stílusát? Beszélj az író nyelvi, szókincsbeli gazdagságáról is!
8. Tájékozódj! Kutass! Magyarázd meg!
 - a) Olvasd el a regény műfajról szóló alábbi ismertetést! Húzd alá vagy emeld ki jegyzeteléssel a kulcsfontosságú szavakat, szó szerkezeteket, kifejezéseket!

A regény hosszabb terjedelmű, prózai formájú epikai alkotás. Cselekménye általában több szálon fut, rendszerint számos szereplője van, akiket az író többnyire sokoldalúan jellemez. A regény meghatározott térben (regénytér) és időben (regényidő) játszódik. Ezek a formai elemek hordozzák az író üzenetét, állásfoglalását, mondanivalóját, nézetét. A regény cselekményének főbb csomópontjai: az *előkészítés*, a *bonyodalom*, a bonyodalom / a cselekmény *kibontakozása*, a *tetőpont* és a *megoldás*. Számos regény cselekménye az események középebe vágva (in medias res) kezdődik, majd a bonyodalom kibomlása során az úgynevezett kizökkent idő helyreáll.

A regény a 19. században vált az epika műnem uralkodó műfajává. A 20. században jelentős változáson ment keresztül, és az úgynevezett modern regényekre az előbbi meghatározás nem, vagy csak részben vonatkozik.

A regényfajták felosztásának, csoportosításának ezek a közismert szempontjai: téma, cselekmény, írói nézőpont, szerkezet, forma, nyelvezet stb.

Témájuk szerint, cselekményük alapján megkülönböztethetünk történelmi, társadalmi, család-, kaland-, banda-, fejlődés- vagy művészcselekményeket és másokat.

A formájukat figyelve levél-, napló- stb. regényeket is ismerünk.

A különböző típusú regények jellemző vonásai módosulhatnak, átrendeződhetnek.

- b) Foglald vázlatpontokba Herczeg Ferenc *Pogányok* című regényének az ismertetőjegyeit a fenti tájékoztató szöveg felhasználásával és a jegyzeteid alapján!
9. Miért történelmi regény Herczeg Ferenc *Pogányok* című alkotása? Ismereteid, olvasmányélményeid és az előző feladat tájékoztató szövegműve nyomán
 - a) készíts felelettervet, majd
 - b) válaszolj a feladatot bevezető kérdésre részletesen indokolt, összefüggő beszámolóban!
10. Nevezhető-e fejlődésregénynek a *Pogányok*? Indokold meg az állásfoglalásodat gondos fejtegetésben és a Herczeg Ferenc-regényből vett kifejezésekkel, idézetekkel alátámasztva!

Első könyv

11. Olvasd el az I. fejezetet! Mi jellemzi az újhítek 1046. esztendejét a Maros völgyében Csanád földvárában és vidékén? Gondolj arra, hogy a *táj* metaforikus is, azaz a lélek bensőjében lévő táj sem volt mindennapi az Úr születése után, 1046-ban!
12. Tanulmányozd Márton kanonok és Valter páter II. fejezetbeli beszélgetését!
 - a) Fogalmazd meg felvetéseket Márton jövőjével kapcsolatban!
 - b) Szembesítsd a Mártonnal kapcsolatos előzetes állításodat a regény elolvasása utáni tudásoddal!
 - c) Miért mondhatjuk, hogy többletjelentése van a kanonok latin himnuszának a II. fejezet végén?
13. Magyarázd meg, hogy miért fontos a Maroson, az avar gát irányában csillámló öreg mocsártölgy, amelyet az óhítek szentként tiszteltek!
14. Milyennek láttatja az elbeszélő az erdélyi Gyulák véreből való táltost, az utolsó bujdosó főpapot? Kövesd nyomon!
15. Hogyan indultak Seruzád ellen Csanád ispán báránykái? Készíts fegyver- és öltözetszemlét a IV. fejezet elolvasását követően!
16. Mutasd be tettei és jelleme alapján Csanád urat! Hasznosítsd a IV. fejezet róla szóló leírását!

17. Értelmezd ezt a mondatot!

Az előkészületek, amelyeket a csapat hajnali útjához tett, elárulták, hogy Csanád nem veszi tréfára a pusztai asszonyoknak szóló látogatást.

a) Miről árulkodtak az előkészületek?

b) Mit jelent a „Csanád nem veszi tréfára” kifejezés?

18. Milyen emberek voltak a Kajdum nemzetségből való besenyők?

19. Tanulmányozd Tasziló prépostnak a fölindulástól leküzdött, hidegen mondott hosszabb, a IV. fejezetben olvasható monológját! Miről beszélt a pap?

20. Vajon miért hallgatta Csanád úr gúnyos nyugalommal a hidegen beszélő Tasziló prépostot?

21. Az V. fejezetben új szereplővel találkozunk, ő Ekese. Milyen embernek ismerted meg? Jegyzetelj gondosan Ekéséről, mert rendszeresen vissza-visszatérő alakja a regénynek! Gyűjtsd össze, hogy hol, mikor, mit, miképpen és miért tesz!

22. Csanád kékes, majdnem fekete arcszínnel, nehezen lihegve beszélt:

(...) mondom neked, ha el nem tiporjuk ma ezt a tüzet, ha Csanád ispán megpörköltén, szégyenszemre vonul haza: akkor holnap már lángban áll a tulajdon házunk, és velem együtt benne égetek ti is!

Magyarázd el Csanád ispán állításának értelmét a Herczeg Ferenc-regény és a korra vonatkozó történelmi ismereteid felhasználásával!

23. Az itt következő allegorikus képek, párhuzamos gondolatívnek az előzménye Csanád ispán váratlan halála. Tárd fel ennek a párhuzamnak a jelentését az életsors alakulásával és a természet jeleivel összefüggésben!

A nap már lehunyorféltben volt. Az égboltozat vérvörös volt, a puszták is, mintha minden nádszálat vérbe mártottak volna. Teljes szélcsend volt, fűszál sem mozdult. A távolból a száguldozó besenyő lovak dobogása és sűrű túlkölése hallatszott.

24. Magyarázd meg ezt, a VI. fejezetben olvasható jellemzést!

A várbeli emberek egyébként nem szívesen társalogtak a királyi hajósnéppel. Bár nagy kiváltságokat élveztek, mégis gyanakodó szemmel nézte őket a szentegyház; valamint az erdélyiek általában, hit dolgában ők is kétkulacsos emberek hírében állottak. Azt beszéltek róluk, hogy hajóikon gyakran rejtőznek az erdélyi pogány urak hírmondói.

25. A VII. fejezetből tudjuk, hogy a Márton kanonokot fölkereső kicsi öregember ezeket mondta:

Ha te nem mégy hozzá, eljön érted a puszták. Eljön egy nap, mint a tavaszi áradás: ellenállhatatlanul, rettenetesen, bömbölve... És ez a hitvány kórákás, amelynek odúiban gyáván bujkálsz, meg fog inogni alapjaiban...

Értelmezd ennek az allegorikus beszédnek a jelentését!

26. Foglald össze a VIII. fejezet eseményeit három pontban! a) Előzmény; b) Főesemény; c) Következmény

27. Milyennek látatja az elbeszélő, és milyennek látja Csanád özvegye Gellért otthonát? Használj fel válaszdobban a IX. fejezetet!

28. Miért fehéredett el, majd vált vérvörösre Márton arca, amikor közölte vele Valter mester a püspök üzenetét? Melyek azok a feladatok, amelyekkel megbízta Gellért püspök Márton kanonokot?

29. Tudod-e, hogy miért adott János mester, a művész a kakasnak három lábat? Írd le összefoglalva a X. fejezet alapján az Omodé fráter és János mester közötti beszélgetést!

30. Fejtsd ki, hogy miért fakadt nyerítő kacagásra Omodé fráter (Kocsobur), amikor meghallotta Fülöp atyától Márton kanonok pusztai feladatait!

Második könyv

32. Hogyan jutottak el Márton és Omodé Csanád várából a pusztai asszony, Seruzád sátra elé? Foglald össze az eseményeket 8–10 változatos szerkezetű mondatban!

33. Tudod-e, hogy honnan való és miféle tulajdonságokkal rendelkező az Ete-ménes?
34. Milyennek láttatja a II. fejezet Seruzádót, Kean király leányát?
35. Értelmezd a panaszos hangú Omodé szavait!
Seruzád főasszony, vendégszerető leánya a hadverő Kean királynak, tetszenél feledékeny leányodat megkorholni: mert ha szolga vagyok is, azért vendégszámba megyek, és tetemes fölt esnék hírneveden, ha vízzel kellene oltanom a szomjúságomat.
36. Hogyan fogadták Seruzád sátrában az ott-tartózkodók annak a hírért, hogy visszajött Alpár vezér?
37. Mi volt az oka annak, hogy Márton némán és szomorúan, töredelmesen imádkozva állott a domb tetején a szeretet orkánjától körülvéve? Keresd a választ a II. fejezetben!
38. Kutatásra készítő az, amit a bogumilok felekezetéről tud meg az olvasó a III. fejezetben. Készíts rövid beszámolót erről, a Bolgárországban elterjedt felekezetről! Tüntesd fel a forráshelyeket!
39. Miért hangzott el Márton kanonok szájából ez a mondat?
Aki szolgálni kíván, az vesse ki szívéből a kevélységet! (Forráshely: a IV. fejezet.)
40. Miképpen rombolta le Márton kanonok a faragott képet, amelyet a bujdosók állítottak az erdőben? Foglald össze a véleményedet 6–8 változatos szerkezetű mondatban!
41. Idézd fel, hogy miért mondhatta magában Ángyika, amikor különös mosollyal Márton szemébe nézett:
Tetszem a szép barbárnak!
42. Melyek azok az események, amelyeket át kellett élnie Ajtony leányának attól kezdve, hogy elhagyta a konstantinápolyi Porfirion-palotát?
43. Miért nem szakította Márton egyszer sem félbe Ángyika Konstantinápolyról szóló fecsegését, sőt szomjas füllel itta be minden szavát?
44. Kevély, pompás és félelmetes asszonyt pillantunk meg egy avar vezér sírdombja tetején – a pusztai asszony volt az, akinek láttán Ángyika lélegzete elállt.
 a) Idézed fel a VII. fejezet eseményeit 6–8 mondatban!
 b) Később drámai kiteljesedése lesz Seruzád és Ángyika találkozásának. Beszéld el!
45. Gellért püspök arca végtelenül elszorodott, amikor meglátta Márton kanonok ábrázatját a 12 napos pusztai út után. Elevenítsd fel és értelmezd ezeket az eseményeket!
- Harmadik könyv**
46. Arról tudósít a Harmadik könyv I. fejezete, hogy az idegen földön bujdosó András és Levente Árpádfiak sereget toboroznak a hegyek között.
 a) Mi a céljuk?
 b) Hogyan fogadták az eseményeket Marosvárbán?
 c) Miért akart Gellért püspök Székesfehérvárra menni Péter királyhoz?
47. Márton kanonok megtagadta, hogy bűnbánásul önmagát ostorral alázza meg. Foglald össze a II. fejezet eseményeit úgy, mintha te is szemtanúja lennél a templom pitvarában történeteknek!
48. Ismertesd a III. fejezet felhasználásával, hogy milyen elhatározásra jutott Márton kanonok a börtönpincében!
49. Hogyan menekült ki a rabságából Márton kanonok? Az Úr kezéből elmenekülhetett-e? Használd fel a válaszodhoz a IV. fejezetet!
50. Foglald össze a V. fejezet alapján azt, hogy mit tervezett Omodé, és végül mire jutott!
51. A VI. fejezetből tudjuk: „Omodé ... nem is sejtette, hogy ingoványra lépett.” Miféle ingoványról szól az elbeszélő? Mondd el feszültségteremtően a Seruzáddal és Omodéval történeteket!
52. Hogyan fogadta Alpár vezér Seruzád kardtáncát? Mi a magyarázata az ifjú vezér cselekedetének?

53. Fejtsd ki a VIII. fejezet nyomán az Alpár vezérről, illetőleg Márton kanonokról eddig kialakult véleményedet!

Negyedik könyv

54. Gyakorold a Negyedik könyv I. fejezete előhangjának a felolvasását! Vedd figyelembe ezeket a szempontokat!
- Gyakorold a beszédhangok időtartamának az érzékeltetését, továbbá megtartását!
 - Mikor veszel pótlevegőt a kijelölt részlet felolvasásakor?
 - Hol szükséges főhangsúly, hol mellékhangsúly?
 - Érvényesítsd a ritmusról tanultakat is felolvasás közben!
 - Alkalmazd a beszédfolyamat-váltás tényezőit (tempó-, hangerő- és hangmagasságváltások) a *Pogányok* Negyedik könyvét bevezető előhang érzelmeinek és hangulatainak a kifejezésére!
55. Foglald össze 8–10 változatos szerkezetű mondatban azt, hogy mi zajlott le a veszprémi völgyben álló asszonymonostorban, amelyet István király építtet görög apácák számára!
56. Mi történt a permetező őszi esőben a rengetegben az asszonymonostor menekültjeivel? Ismertesd a II. fejezet alapján a Séd völgye mentén történeteket!
57. Mondd el a III. fejezet segítségével, hogyan készült Mosony alatt Alpár vezér és Vata úr a döntő csatára!
58. Mi volt a célja Vata úrnak, amikor elrendelte, hogy éjjelig nyilazzák, majd hajnalig lármázzák az ellenség táborát? Használd fel magyarázó válaszdobban a IV. fejezetet!
59. Beszélj el a mosonyi csata eseményeit az V. fejezet alapján!
- Hogyan védekeztek a németek, amikor az ellenség megrohanta őket?
 - Mi jellemezte a támadók harci technikáját?
 - Mikor és hogyan rohamoztak a tiszai hadak?
 - Miképpen irányította Vata vezér a döntő ütközetet?
 - Mi történt, miután Thonuzóba riadóját zúgatva megszólalt a nagy kürt?
 - Milyen körülmények között találkozott ismét Alpár és Zenóbia?
60. El tudod-e mondani a VI. fejezet felhasználásával azt, hogyan tölthetett együtt néhány boldog órát Alpár és Zenóbia?
61. Ismertesd a pesti sziklahegy tövében történeteket a VII. fejezet nyomán!
62. Értelmezd a VIII. fejezet felhasználásával ezt a gondolatot:
(...) *Leventével együtt meghalt a magyarok öreg istene is.*
63. Fejtsd ki a IX. fejezet első bekezdésének a jelentését!
Mindenki azt hitte, hogy a pogány zivatar tombolása meg fogja semmisíteni az új hit ifjú vetését. És íme, most kitűnt, hogy a véres felhőszakadás a javára szolgált. A lelki vetés bujában és izmosabban virított most, mint annak előtte bármikor.
64. Mi történt, miután Seruzád asszony fölperzselte az oroslámosi monostort?
65. Miért fogadta el Alpár vezér Tyrák kán ajánlatát és hívását? A X. fejezet segíti az összefoglaló választ.
66. Beszélj el a XI. fejezetben olvasottakat!
- Hogyan készültek fel a besenyők az útra?
 - Miképpen utazott Alpár maradék népe a Dunán?
 - Mit jelentenek Omodé após következő szavai?
Sokat szálltam életemben, sok tollat elhullattam már, és Konstantinápolyig nem bír el a szárnyam.
 - Mit gondolsz, mi várta az orsovai kis földvár mögött a híres Thonuzóba fiát, Alpár vezért, az egykori Márton kanonokot?
- C) A *Pogányok* elolvasásának és megértésének az **ellenőrzés**éül szolgáló feladatok
1. Az *egyén küzdelme hitéért és meggyőződéséért, az ország jövőjéért egyaránt fontos a Pogányok című regényben.*

- a) Elevenítsd fel a regényből azokat a cselekménymozzanatokot, amelyek a fenti tételmondat igazolásához szükségesek!
 - b) Rendezd a felidézett eseményeket, adatokat a címbe li kulcsfogalmak alapján!
 - c) Fejtsd ki összefüggő feleletben a fenti tételmondat helyességét!
2. Készíts olyan ágrajzot vagy rendszerező táblázatot a *Pogányok* szereplőiről, amellyel érzékeltetni tudod a megismert emberek egymáshoz való viszonyát! Gyűjts a regényből a szereplőkkel kapcsolatban 3–5 jellegzetes kulcsszót, illetőleg fontos mondatot! Használd fel ezt a kifejezés-gyűjteményedet, amikor szóban és/vagy írásban ismerteted ennek a Herczeg Ferenc-regénynek a szereplőit tetteik, gondolataik, jellemük, sorsuk, jövőjük alapján!
3. Amikor egy-egy irodalmi alkotás, film vagy színházi közvetítés nagyon tetszik, akkor szívesen ajánljuk azt másoknak is megismerésre: elolvasásra, megtekintésre, meghallgatásra. Hogy ne legyenek a gondolataink csapongóak, követhetetlenek, rendszerezniünk kell a mondanandókat, a véleményünket, az állásfoglalásunkat. Ezt segíti a *műismertetés*, amelynek vázlata a következő.

A műismertetés

Célja kedvet ébreszteni a szövegmű befogadására, valamint elősegíteni az alkotás árnyaltabb megértését.

Szerkezete

- A) *Bevezetés*
 - a) Az érdeklődés felkeltése a mű iránt.
 - b) Az alkotás szerzőjének a bemutatása néhány mondattal.
 - B) *Kifejtés*
 - a) Miért beszélünk/írunk a választott műről? Mi teszi érdekessé?
 - b) A problémafelvetés érveken alapuló kifejtése:
 - a mű témája;
 - a cselekmény (történet) ismertetése;
 - a szereplők (jelleme k) bemutatása;
 - a stílus (kifejezőmód, nyelvezet) elemzése;
 - a mű üzenetének, mondanivalójának értékelése.
 - C) *Összegezés*
 - A mű ajánlása olvasásra / megtekintésre, illetőleg meghallgatásra.
- a) Tanulmányozd a műismertetés készítését segítő fenti vázlatot! Magyarázd el a műismertetés felépítését!
- b) Szerkessz műismertetést Herczeg Ferenc *Pogányok* című történelmi regényéről az olvasmányélményeid alapján! Igyekezz felkelteni az érdeklődést ez iránt a mű iránt!
4. Készülj fel tanulói-olvasói kritika, esetleg másik regénnyel történő összehasonlító kritika megírására Herczeg Ferenc *Pogányok* című művét alapul véve! Vitasd meg a jegyzeteidet irodalom- és/vagy nyelvóra keretében, majd szerkeszd meg az írásművedet, azután tárd vitára társaid elé! Hasonlítsátok össze a kritikáitokat, tanuljatok egymás gondolkodásából, kifejezőképességből!⁶

Összefoglalás

Akíró l szóltam jelen tanulmányomban, arról ma is vállalható ez az irodalomtudósi állásfoglalás: (...) *Herczeg Ferenc igazi tekintély volt a magyar irodalomnak. Mára e tekintély elenyészett, de az életmű tanulságai így is figyelemre méltók* (Rónay 1982). Dolgozatomban arra tettem kísérletet, hogy rávilágítsak Herczeg Ferenc *Pogányok* című regényének a *maradandó értékeire*. Mindeme törekvésem mellett fel akartam hívni a magyartaná r-társadalom figyelmét ennek, a *magyarság sorsát faggató* regénynek a *súlyos kérdéseire*, amelyek a történelmi időben is, a mű megszületése idején is éppúgy eleven kérdések voltak, amiként *ma is feltehető k, megvitatásra érdemesek*.

⁶ Lektoraim erősen javasolták az összehasonlító elemzés készítését. Kitekintésü l és megismerésü l Vasvári Zoltán Hegedüs Géza *Az egyetlen út* (In: *Az egyetlen út. Három regény a Magyar Állam kialakulásának első évszázadából*. Szépirodalmi, Budapest, 1974. 175–280. p) című történelmi regényét ajánlja, amelyk mű ugyancsak a Vata-lázadás korát mutatja be.

A fentiekben olyan *szakmai háttérismeretekre* hívtam fel a figyelmet, amelyek továbbgondolásra késztetők még akkor is, ha rideg, illetőleg kritikus befogadói attitűddel kerülnek szembe.

A *Pogányok* című Herczeg Ferenc-regény *közös elolvasását, feldolgozását, elemzését és megvitatását* segítő feladatsoraim mellett az olvasmányélmények *rendszerezését*, valamint a szükséges és kapcsolódó irodalomtudás *ellenőrzését* segítő feladatokat is bemutattam.

Felhasznált irodalom

Duró Gábor 2000, *Herczeg Ferenc: Pogányok*. Millenniumi Könyvtár, Osiris Kiadó, Budapest

Horváth János 1925, *Herczeg Ferenc*. Pallas, Budapest

http://index.hu/kultur/2013/10/07/a_koszivu_tanulsagos_de_miért_nincs_a_suliban_twilight/ K. Á.: *Iskolai vámpírok a kőszívű ellen.*

Ulickaja, Ljudmila 2013, *Örökbecsű limlom* (Fordította: Goretity József). Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi Kft., Budapest

Polgárdy Géza: *Herczeg Ferenc-redivivus* (Avagy töprengések az író születésének 150. évfordulóján). XX. századi magyar prózaművészet újrafelfedezése XI. PoLíSz – A megújuló magyar és keresztény hagyomány folyóirata. 2013. szeptember-október, 153.: 34–37. www.krater.hu

Rónay László 1982, *Herczeg Ferenc – mai szemmel*. Műhely, V. évfolyam, 1982.5: 3–23.

Utasi Csaba 2000, *Herczeg Ferenc és a történelmi regény* (szerkesztett előadás). Elérhetősége:

http://adattar.vmmi.org/cikkek/16716/hid_2000_10_12_utasi.pdf

* * *

Molnár Csikós László

Összetett határozós szerkezetek Herczeg Ferenc Gyurkovics-trilógiájában

Herczeg Ferenc, az elegánsan hűvös magyar elbeszélő stílusnak a mestere gyermekkorában csak németül beszélt, de aztán annyira sikerült megtanulnia magyarul, hogy neves magyar író lett belőle. Apja, Franz Joseph Herzog, a bánsági Versec városának polgármestere úgy gondolta, hogy fiát az Osztrák–Magyar Monarchia magyar urai közé neveli fel, ezért Szegedre küldte iskolába. A fiú szívósan tanulja a nyelvet, és a nemzet múltjában és jelenében is jártasságot szerez. 1867 után a módos dél-magyarországi német polgárok igyekeztek érdekeiket összekapcsolni a magyar dzsentirréteggel, és elkezdtek asszimilálódni a magyar nemzethez, így akartak magyar polgárok lenni.

Herczeg Ferenc joggyakornok korában különböző dzsentrifigurákkal, közöttük számos katonatiszttel találkozik és barátkozik össze. Noha sokkal többet tud a világról, mint ők, mégis vágyódik közéjük. Liberális világnézete folytán viszont gúnyosan szemléli az úri világot. Ez a tisztelettel vegyített gúnyos ironia éppen megfelelt az akkori olvasóközönségnek. Ezt az életérzést Herczeg jó stílussal, leleményes meseszövevésszel tudta kifejezni, és hamar népszerű lett a századforduló Magyarországn.

Első regényét, amelynek *Fenn és lenn* a címe, a fogházban írta. Oda azért került, mert párbajban megölt egy embert. A kor szemlélete szerint ez nem járt becsületvesztéssel, a zárkában le lehetett

vezekelni. A regényt beküldte egy pályázatra, és első díjat nyert. Még a legtekintélyesebb bíráló, Mikszáth Kálmán is neki ítélte a díjat. A regény gazdagokról és szegényekről, a munka megbecsüléséről, a léhűtők elmarasztalásáról, a karrierista bukásáról szól. Noha naivnak tűnik a cselekménye, jól meg van írva.

Elbeszélő művei, regényei a század végére a legnépszerűbb íróvá tették. Társadalmi novelláiban, regényeiben a középosztály pusztulását festette le (*Mutamur, A Gyurkovics-fiúk, A Gyurkovics-leányok*). Hű és eleven képet fest erről a társadalmi rétegről és alakjairól. Bíráló álláspontot még nem igen foglalt el vele szemben, de arra sem igyekszik, hogy ezt a képet tetszetősebbé színezzé. Némelyek szemére is vetették kezdetben, hogy csak bemutatja ennek a társadalmi osztálynak a hibáit (léhaságát, felszínességét, önzését, látszat-erkölcsét stb.), anélkül, hogy elítélné. Ezek a művek valójában egy magára eszmélt, kiváló elbeszélő- és jellemzőtehetség élvezetes gyakorlati és tanulmányai, melyek az olvasókat, zömmel az ábrázolt társadalmi osztály tagjait jól szórakoztatják.

Közülük a *Gyurkovics-leányok* című regény (1893) jutott méltán legnagyobb népszerűsége. Azt beszéli el benne «jókedvű, fiatalos, könnyedén megfigyelő humorral», hogyan adja férjhez egymás után hét eladó leányát az élet dolgaiban eszes és ügyes anya. Az író ebben a művében ta-

lálta el a legszerencésebben a tárgyhoz illő művészi hangvételt, a megértően mosolygó humorét. A sikeren felbuzdulva megírta A *Gyurkovics-fiúk* című regényét is, ez 1895-ben jelent meg. A trilógia harmadik része a *Gyurka és Sándor* (újabb adatok a Gyurkovics-fiúk történetéhez) c. regény (1899). Ez a három regény csak az író halála után (1970-ben) jelent meg egy kötetben, a szerző nem alkotott belőlük összefüggő regényciklust. A Gyurkovics család tagjaival később is foglalkozik, erről a *Gyurkovics Milán* mandátuma című regénye (1917) tanúskodik. A *Gyurkovics-leányokat* a színpad számára is átdolgozta (1922), ott is nagy sikert aratott vele. 1941-ben sikeres film készült a Gyurkovics-fiúk alapján.

Az elszegényedett bácskai földbirtokos családban tizenkét gyermek született. Gyurkovicsné jó anyaként igyekszik révbe juttatni minden gyermekét, a fiúknak karriert kell elérniük, a lányoknak pedig jól férjhez kell menniük. A lányoknak sajnos nincsen hozományuk, de a mama terve ennek ellenére sikerül, főként azért, mert gyermekeiket életrevalónak nevelte. A kis Gyurkovicsok, miután befejezik iskolájukat, megállják a helyüket mind a táncparketten, mind a kártyacsatákban. A fiúk nagyszerűen tudják, hogyan kell naphosszat inni, mulatni, a cigánnyal húzatni, a lányok pedig mindenféle házimunkát elvégeznek ugyan, de a bálteremben úgy viselkednek, mintha a szórakozáson kívül más nem is érdekelné őket.

Herczeg Ferenc egyik legegényibb jellemvonalának bizonyult az a tartózkodó tárgyilagosság, mely minden lírai személyességet kerül. A magyar szubjektív elbeszélő stílus korábbi hagyományai után ez újdonság volt. Mi sem bizonyítja jobban Herczeg rendkívüli tehetségét, mint az, hogy korán fel tudott szabadulni a romantikus korszak nagy örökségétől és Jókai hatásától. Abban az időben szokatlan volt, hogy az író nem támogatja személyeit, nem mutatja meg magát, nem lelkesedik, nem ítél, nem korhol.

Herczeg Ferencnek a Gyurkovics családról szóló művei csak utólag álltak össze trilógiává, mégis valamiféle egységet alkotnak. Az író stílusa egyöntetűen jut bennük kifejezésre. Ennek egyik jellegzetessége a tömörítés. Mint például a következő mondatban: „A bács-tamási nagyságos aszszony erre oly levéllel válaszolt, melyből kiértett **a család intézményének sérthetetlen volta iránt érzett nagy tisztelete.**” (171) [*Az elemzett mondatok utáni számok a következő kiadvány oldalaira utalnak: Herczeg Ferenc: A Gyurkovics család, Wien – Novi Sad, Rudolf Nowak GmbH – Forum, 1970.*]

Ezt a mellékmondatot oldottabban is ki lehet fejezni: melyből kiértett, hogy nagy tiszteletet érez az iránt, hogy a család intézménye sérthetetlen. Vagy egy másikban: „Sándor illedelmes megkérdezte egy kövér úrtól, hogy hány óra van, s midőn megtudta, hogy csak fél óra múlva lesz ebéd ideje, fivérével **a kaszárnya-téren pitykéző s meglehetősen vegyes elemekből álló fiútársasághoz** csatlakozott” (263–264). A mondat utolsó tagmondatában foglalt tartalmat kevésbé tömören, de gördülékenyebben is lehet közölni: Fivérével csatlakozott ahhoz a fiútársasághoz, amely a kaszárnya-téren pitykézett, és meglehetősen vegyes elemekből állt.

Az író számos esetben összetett határozós szerkezetekbe tömöríti mondanivalójának egyik vagy másik szegmentumát.

Herczeg összetett határozóinak egy része az igei állítmány közvetlen bővítményeként jelentkezik. Például: „A nevelő úr (...) **szertettel teljesen** kocsira emelte Gidát, aztán hazavitte” (36 – összekapcsolt módhatározók); „Katinka most már **valamivel jobban** bánt az ezredessel, akiben vendégét kellett tisztelnie” (39 – módhatározónak alárendelt fokhatározó); „Horkay hideg fürdőt vett, és **meglehetősen józannak** látszott.” (225 – állapothatározónak alárendelt fokhatározó); „Gyurkovicsné **csak jó idővel a lakodalom után** kezdte sejtetni, hogy Géza nem fogja elvenni a milliomos bárónét” (186 – összekapcsolt időhatározók); „Ruganyos léptekkel, **derült arcán a kiállott izgalomnak minden nyom nélkül**, belépett az orgonavirágos hölgy.” (összekapcsolt helyhatározó és állapothatározó).

Gyakori esetnek számít két határozónak melléknévi igenévvel való egymás alá rendelése: „Egy hölgy, aki előtte ült a karzatán, hirtelen megfordult, és **az izgalomtól remegő hangon** szólt hozzá” (195 – módhatározónak alárendelt okhatározó); „A távozó vendégektől még karcsú darázsderékkel búcsúzott el a lépcsőn, **az ablak alatt ügető kocsit után** már kényelmes házi zubonyban integetett” (55 – helyhatározónak alárendelt helyhatározó); „Liza nem állapodott meg az embereknel és az állatoknál, gazdag szívének érzelméből kijutott még **a papíron élő fantomoknak is**, a kedves regény hőseinek is” (57 – részhatározónak alárendelt helyhatározó); „**Vérben forgó szemekkel** nézett körül, mint a halálra sebzett medve az ebek közt” (97 – állapothatározónak alárendelt helyhatározó); „**Az éjjeli szekrényen álló vizespohárba** egy vastag, fehér székfűvirágot tett” (103 – minőségjelzős helyhatározónak alárendelt helyhatározó); „Tamási Gyurkovics Sándornak és rácz-militicsi Csákó

Annának, a volt csajkás kerület díszes szépségének **húsz esztendeig tartó boldog házasságából** tizenkét törvényes ivadék született” (105 – minőségjelzős eredethatározónak alárendelt mennyiségjelzős időhatározó); „Keringő közben **Brenóczkyné aggodalmakkal telt anyai szívében** egy ötlet fogamzott meg” (154 – minőségjelzős és birtokos jelzős helyhatározónak alárendelt állandó határozó); „A gyorsvonat ezalatt megindult, még pedig zakatolva, mivel ebben sem akart **az irodalomban szereplő gyorsvonat-őseitől** különbözni” (163 – állandó határozónak alárendelt helyhatározó)

Az alábbi mondatokban mind melléknévi igenév, mind melléknév szerepel határozók kötőanyagaként, ugyanabban a szerkezetben: „Gyurkovics Géza önkéntes – **kompromittáló módon egészséges külsejére való tekintettel** – elhatározta, hogy a térde fog fájni” (151); „...Sári hűségesen elolvasta **az iskolai szemelvényekből vett költői idézetekkel ékes leveleket**, amelyeket a diák ablakába csempészett ...” (299).

Az sem ritka, amikor az állítmányhoz kötődő határozónak melléknévvvel kapcsolt határozói bővítménye van: „Borzongva, **szánalommal elegendő megvetéssel** gondolt vissza civil korára” (116 – módhatározónak alárendelt társhatározó); „Ráfogták, hogy szelíd lelke van, ami utóbb **meglehetősen alaptalan ráfogásnak** bizonyult” (34 – állandó határozónak alárendelt fokhatározó); „Hogy miért viseltek a Gyurkovics urak **olyan nagy megvetéssel** a csonoplai tamburás iránt, azt minden utánajárással ellenére sem sikerült megtudnom.” (19. – állandó határozónak alárendelt fokhatározó); „Másnap Sárika, mivel sejtette, hogy a barátja **tegnapihoz hasonló merényleten** törte a fejét, nem engedte Hídvéghyt nagyon közel magához.” (20. – állandó határozónak alárendelt állandó határozó); „Az ivópoharakat meg **jobb ügyre méltó következetességgel** kicserélték, hogy megint visszacserélhessék.” (21. – módhatározónak alárendelt állandó határozó); „Elhelyezkedtek a különszakaszban, az asszony **örömtől lázas szemmel**, mint a vakációra induló diák, Gyurkovics Géza pedig vegyes érzelmekkel szívében” (163 – állapothatározónak alárendelt okhatározó).

A melléknévi igenév számos esetben több határozót kapcsol egyidejűleg alaptagjához (amely pl. tárgy is lehet): „...kéri **e hírnek minél tágabb körben való terjesztését**” (166 – fokhatározó és helyhatározó); „**Az ablaktól alig egy ölnyire haladó kocsi**kiből kíváncsi utasok nézték a szépségszonyt” (175 – összekapcsolt helyhatározó); „De térjünk vissza Sárikához, aki Hídvéghy karján

már fölállott a négyeshez, természetesen **az édesanyjától legtávolabbra levő sarkában a teremnek**” (16 – összekapcsolt helyhatározó); „Dadája sokszor demonstrálta a gyermek jó szívét, a kerítés mellett, a **gyermeknevelés iránt melegen érdeklődő méntelepi katonák előtt**” (56 – állandó határozó és módhatározó); „...kockázatos dolog tölem, amidőn az izgékony, örökké nyughatatlan, tánkra termett és **rendesen az ájulásig befűzött Gyurkovics-lányok** hűgáról ilyeneket állítok” (55 – módhatározó és fokhatározó).

Olykor melléknév a kapcsolóelemük a határozóknak: „Egy alig észrevehető édes mosoly, valami verőfényes lágy vonás teszi nőiessé **egyébként oly dölyfös arcát**” (173 – módhatározó és fokhatározó)

Előfordul, hogy ún. összekapcsolt határozók, ill. kettős határozók szerepelnek alárendelt helyzetben: „...Horkay, (...) akinek Kajetán Péter ismételtlen megíjósolta, hogy **velem egy akasztófán fogja végezni pályafutását.**” (8. – összekapcsolt társhatározó és helyhatározó); „A csinos leányszoba egyik sarkát **a mennyezettől a földig érő kék virágos függöny** takarta el” (123 – kettős helyhatározó);

Olykor a határozói igenévvvel kifejezett határozónak van saját határozói bővítménye: „...a két kisebbik Gyurkovics is külön-külön kalandozott az utcán, **valami pénzes földire vadászatva**” (191); „Akkor történt ez, amikor Gyurkovicsné ismét egy délután elnyomta az álom a fogadói szobában, és ők ketten **az ablakfülkében meglapulva** kedvük szerint suttothattak” (21); „**Ez utóbbi ellenszenvénél fogva** csudálatos gyakorlottsággal tett szert a rákényszerített kínzóeszköz gyors levetésében” (55); „Amíg Radványi eleget tett tisztének, mint rögtönítélő bírő, **részrehajlás nélkül elpáholván a mindkét nembeli bűnösöket és ártatlanokat**, már beesteledett” (96); „...a koromsötét hálószobába léptem, ahol **szokásom szerint tapogatózva** gyűjtőkre kezdtem vadászni” (103); „A fürdőközönségnek, ha nem lett volna **annyira elfoglalva a kegyelmes asszony kalandjának szellőztetésével**, méltán föltűnhetett volna, hogy mennyire megváltozott a méltóságos asszony huszonnégy óra leforgása alatt” (168–9).

Olyan eset is előfordul, amikor a határozói igenévvvel kifejezett határozónak melléknévi igenévvvel egymáshoz kapcsolt határozók a bővítményei: „Mikor megtudta, hogy a fia, ahelyett, hogy a pótérrettségire készülne, a Gyurkovics-lálynak udvarol, **a hivatásával járó privilégiummal élve**, káromkodni kezdett” (34).

Van, amikor a határozónak jelzői értékű hátravetett határozói bővítménnyel egészül ki a je-

lentése: „Másnap Hetviczné **egy üveg atropinnal a zsebében** elment Dénes Pista hűgához” (247 – összekapcsolt állapothatározó); „Horkay Feri, a báli bizottság ellenőre, **egy fiatal úrral a karján**, utat tört magának a frakkos sorfal közt...” (15 – összekapcsolt állapothatározó), „Látta magát, amint **széles karimájú kalappal a fején és bal-tával a vállán** kilép az őserdőből” (összekapcsolt állapothatározó); „E pillanatban egy fehérruhás cukrászinas ment el mellettük, **tálaló deszkával a fején és füstölő cigarettával a szájában**” (263 – összekapcsolt állapothatározó); „**Tekintettel Sándorkának rohamosan növekvő népszerűségére**, biztosra vehetjük, hogy a jövő választások után a Gyurkovics-családnak két tagja is fog szerepelni a képviselőházban” (354 – tekintethatározó hátravetett állandó határozó).

Herczeg Ferencnek a Gyurkovics-trilógiában olyan mondategészei is akadnak, amelyekben különféle összetett határozós szerkezetek fordulnak elő, tehát nem elszigetelten jelentkeznek: „Hősöm

tehát, **két öccsét a kalotaszegi varrottas mellény társaságában hagyva**, elment hazulról, **húsz forinttal a zsebében**, és a képviselőház felé tartott, hogy megkeresse a monoklis Elefántovicsot, aki akkoriban a bács-tamási választókerületet képviselte” (194 – határozói igeneves szerkezet és jelzői értékű hátravetett határozós szerkezet); „/Miután/ elmerült **a mellette ülő kegyelmes szép asszony szemléletében**, akinek külső egyéniségét most (midőn mélyen kivágott ruha volt rajta) új és **meglepően érdekes oldaláról** kezdte megismerni” (211 – birtokos szerkezettel kombinált határozós szerkezethez melléknévi igenéssel kapcsolatos határozó, illetve határozóhoz melléknévvvel kapcsolatos határozó).

Az összetett határozós szerkezetek használata összhangban van azzal a tárgyilagos stílussal, amellyel Herczeg többek között a Gyurkovics családdal foglalkozó műveiben él. A tömör megfogalmazás nemcsak pontosabb, hanem érdekesebbé is teszi az író szövegeit.

Irodalom

A Petőfi Társaság tagjai: Herczeg Ferenc, Budapest, 1941., Singer és Wolfner Irodalmi Intézet
Hegedűs Géza: Herczeg Ferenc (1863 – 1954)

http://www.literatura.hu/irok/xxszazad/euproza/herczeg_ferenc.htm. (2013. nov. 12.)

Horváth János 1925, Herczeg Ferenc, Irodalomtörténeti Közlemények, 35. évf. 153–170.

* * *

A. Jászó Anna

Jókairól – más szemszögből II.

„Mert a hűség a legszebb virág, amit Isten teremtett. A hűség zöld gyémánt-tűz szigora. A feledhetetlen és létünkben kihagyhatatlan szentség” – írja Juhász Ferenc beszédében, mely Eszter lánya esküvőjén hangzott el. Ha a hűség szentség, akkor az árulás a legaljasabb tett, amit csak ember művelhet. Emlékezzünk arra, hogy Dante pokla legmélyén a jégben álló Dis, azaz Lucifer három árulót morzsol három pofájában: Júdást, Brutust és Cassiust. Így vélekedhetett az árulásról Jókai is, mert regényei hosszú sorában ez a fő téma, s ezek a regények nem szívderítők. Az árulás édestestvére pedig a széthúzás, a veszekedés, a civakodás, az aljas intrika, háttérben a sárga irigységgel, göggel, dölyffel. Történelmünknek jelenünkig húzódo vonulata. „Örök tanulságul” ezt sem árt észben tartanunk.

Az alábbiakban néhány olvasmányos Jókai-regényről lesz szó, nem kívánom ismertetni szövevényes, fordulatos és izgalmas tartalmukat, mindössze néhány vonásukat idézem fel.

1. A történelem előtti népek számára ismeretlen volt az árulás fogalma, szavuk sem volt rá.

Jókait foglalkoztatták az 1850-es években fellendült őstörténeti kutatások, több művét is ennek a témának szentelte, ilyenek a *Bálványosvár*, a *Levente*. Izgatta a magyarság őstörténete és az Ázsiában maradt törzs sorsa. „Krisztus születése után ötszáznegyvenötödik évben egy addig ismeretlen része a világnak kezdé a historikusok figyelmét magára vonni. || Egy mesés világgrész Ázsia belsejében, körös-körül kétezer mérföldnyi távolban minden tengerparttól, melynek magas hegyeiről a világ mind a négy részeiben lakók azt tarták, hogy ott a világ vége.” A *varchoniták* népe lakik a mesés „aranyhegyek” vidékén. (A *varchoniták* népnév érdekes, minden bizonnyal Edward Gibbonnak a római birodalom hanyatlásáról és bukásáról írott művéből származik, itt olvashatót ugyanis Jókai egy ilyen nevű ázsiai népről.) Később, a *Jövő század regényében* is szerepel egy ázsiai, magas hegyek között elszigetelten élő nép, országának neve Kincső (kínaiasan írva: Kin-Tseu), s ezek az igaz testvérek segítségünkre sietnek a mindent eldöntő, végső harcban.

A *varchoniták* kisregény 1852-ben született, ennek alapján írta Jókai *Dalma* című drámáját, melyet nagy sikerrel játszottak ugyanabban az évben. A kisregény párbeszédessé jellegű, közelít a drámához.

Főhősöje Dalma, az uralkodónak nevelt leány. A Dalma nevet Vörösmarty alkotta meg, de férfinév-ként, Jókai tette asszonynévvé, de ennek az asszonynak férfiként kellett élnie és uralkodnia.

Jókai a szabadságharc bukása után vigasztal szánta a *Dalmát* és a *Varchonitákat*. A kisregény utóhangjában ezt írja: „Amiket most Te, boldog idők szülte olvasóm, furcsa bombasztoknak fogadsz, abban az időben egy refractárius [ellenzéki, lázadó] magyar írónak jalkiáltásai voltak az alvó nemzet-hez...”

Nem írt a szabadságharc bukásának okairól – *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében sem –, nem átkozta a fegyvert lehető fővezért, mint Vörösmarty, hanem vigasztalni próbált. A hősi múlttal. Ábrándvilágában az ázsiai ősök romlatlanok, ideális emberek ideális körülmények között, mert valahol valamikor mi is jók voltunk. A varchoniták nem ismerik az árulás szót, „mert eset nem volt rá soha”:

A rhabonbán egy másik férfit hozott elő.

– *Uram! E férfi az ellenséggel cimborált, honárulással vádoltatik!*

– *Hazudsz! – kiálta Dalma, hevesen fölattanva trónjáról. – E bűn nem létezik. Átok a hangra, mely annak nevet adott. Ember! Mondd, hogy nem vagy az, mivel vádoltatál. Nevezd inkább apagyilkosság-nak, gyermekek megrontójának magadat, de ne adj példát e bűnre, mely Bertezena ivadéka előtt ismeretlen.*

A férfi nyugodtan felelt:

– *Nem ismerem e bűnt, mellyel vádoltatom.*

– *Szeretem, hogy nevést sem mondd ki. Szólj, rhabonbán, ugye e bűnre nincsen törvény közöttünk? Mert eset nem volt rá soha.*

– *Uram. Első honalkotóink, kik törvényeinket megírták, hosszú cédrusfa oszlopokra egy cikket írtak abba, mely szól a „névtelen” bűnről – „Ha támad köztetek oly vétek, melynek most nincs neve, bizátok annak ítéletét az Istenre. Állítsatok a síkra egy törpét egy óriás ellenében. A törpe a vádlott bajnoka, a vádlóé az óriás. Ha a vádlotté bukik, a bűnöst egéssétek porrá, s nevét adjátok egy utálatos bogárnak, hogy amíg ember él, undorral mondja ki annak nevét.” A vád, íme, feltámadt, a bajnokok a sorompó-ban állnak. (55)*

(Most és a továbbiakban az Unikornis-kiadásból idézek.)

Azután bőven volt alkalmunk megismerkedni az árulás, a hazaárulás szóval. De előbb engedtessek meg két megjegyzés: 1. Olvasóim talán most találkozhatnak először a *rabonbán* szóval. A rabonbán a szé-kely mitológiában a nép vezére, a rabonbánok különböző rangú vezérek. Sokan hittek (hisznek) létezésükben, a rabonbánok korában. A 20. század elején azonban Szádeczky Lajos bebizonyította, hogy iro-dalmi lelemény, a *Csiki székelly krónikában* szerepelnek, melyet Sándor Zsigmond székelly nemes kom-pilált 1796-ban (*A Csiki székelly krónika*, Bp., MTA, 1905); az *Új magyar irodalmi lexikon* megjegyzi, hogy a krónika hatott Jókai *Bálványosvár* c. regényére, de a fentiek szerint *A varchonitákra* is. Ebben Jókai a székelly rabonbánt még ősbib időkbe helyezi, a 6. századba. 2. Jókai olvastatását a *Bálványosvárral* kezdeném, ötödikben, a mondavilág folytatásaként. Egészen biztosan könnyebb olvasmány, mint *A gyűrűk ura*. (Jókai fantáziakönyveire és időszerűségükre még szeretnék visszatérni, de most az árulásról van szó.)

Mint említettem, történelmünk folyamán megszületett a szörnyű fogalom és szava: árulás, legalja-sabb változatában: hazaárulás. A szomorú történelmi regények a *Fráter György*, *Erdély aranykora*, *Törökvilág Magyarországon*, *Szeretve mind a vérpadig*, *A löcsei fehér asszony*. (Ez a történelmi esemé-nyek sorrendje, nem a regények megírásai sorrendje.)

2. A *Fráter György* Jókai öregkori regénye, 1992-ben közölte folytatásokban, 1993-ban jelent meg könyv alakban. Azt olvashatjuk róla a szakmunkákban, hogy a hanyatlás könyve, nincs egységes vol-nalvezetése, töredezett epizódokból áll. Ezzel szemben azt állítjuk, hogy munkássága utolsó éveiben Jókai kísérletezett, ebben a történelmi regényben a krónikás attitűdjével viszonyul az eseményekhez: valóban listáz, mégis van a regénynek – mint egy ellipszisnek – két csomópontja: a mohácsi csata, az első kötet vége felé, valamint Budavár elfoglalása, a második kötet vége felé.

A kiválasztott korszak pedig eseményekben gazdag: Mátyás birodalmának széttűzlesztése, hadse-regének szélnek eresztése, Dobzse László erélytelensége, a Dózsa-parasztháború, Mohács, Budavár el-foglalása, nemzeti létünk széttűzása, önállóságunk elvesztése: mind-mind ez alatt a bő emberöltő alatt történt. Nem véletlen, hogy ezzel a korszakkal több írónk is foglalkozott: Kazinczy (*Fráter György életrajza*), Arany (*Török Bálint*, ballada), Kemény Zsigmond (*Izabella királyné és a remete, Zord idő*),

még az *Egri csillagok* is ide sorolható. Fráter György végigélte ezeket az időket, sőt megkísérelte menteni, ami menthető.

A tragikus eseményeket végigkíséri a nemtörődömség, a széthúzás, az ország érdekeinek semmibe vétele. Ez vezetett a mohácsi végzetes csatavesztéshez, a csata előzményeinek és magának a csatának a leírása több mint szomorú. (Jókait folyamatosan foglalkoztatták ezek az események, erről szól *Fortunatus Imre* c. elbeszélése is. Fortunatus a tárnokmester, azaz a „pénzügyminiszter” volt, üresen hagyta az államkasszát, nem volt pénz a hadsereg felállítására. A selmeci rézbányákat idegen tulajdonba adták, a német Fuggereknek, nem volt lehetőség ágyúöntésre. A törököknek pedig erős tűzérőségük volt.)

Fráter György egymaga megpróbálta helyes irányba terelni az eseményeket, minden eszközzel. „Egyedül Fráter György volt János királynak igazi híve. A fehér ruhás barátjának nem volt semmi indulatja, egyedül a hazája sorsa fölötti aggodalma. Ő nem szomjazott se világi vagyon, se dicsőség után. Ő nem szövetezett az áruló országnagyokkal; hanem felhasználta egyiknek haragját a másik ellen, hogy egyiket a másik által irtsa ki az útból. || Maga a nép jó volt: az, aki báránybőr süvegben járt; de akinek már nyusztkalpag, tarajos sisak, tiara vagy barétum volt a fején, az mind olyan szent volt, akinek maga felé hajlik a keze.” (II/15)

Egyetlen kiragadott példát idézünk Fráter György „mesterkedéseiből”: „Verespatakon mindjárt olyan gazdag telérré találtak, hogy tíz-, tizenkét fontos terméssarany nem volt ritkaság. Az ekként nyert aranyat azután Fráter György pénzül kiverette a saját titkos pénzverő gépein, melyeket nagyenyedi házában egy mély pincében tartott elrejtve. Azt a ravaszságot is követte, hogy nem magyar, hanem lengyel aranyakat veretett. Nagy gondjának kellett rá lenni, hogy semmit az urak ebből meg ne tudjanak; mert különben a vajdák azt a bányát is lefoglalták volna: s abból sem látott volna a király egy aranyat sem. A becsületes embernek úgy kellett lopni a pénzt a király számára – a tolvajok háta mögött.” (II/37)

Nyugodtabb évek lehettek Budavár elfoglalása előtt. „Nem lévén többé a magyaroknak semmi bajuk külső ellenséggel, sőt a két király közt létrejött békekötésnél fogva még a magyar váruraknak is megtiltatván nagyobb szabású rablókalandokat rendezni, ennél fogva semmi sürgetősebb feladatuk nem lehetett, mint az egyetlen embert megbuktatni, aki az országukat rendben tartja. Megindult a hajsza minden oldalról Fráter György ellen. || Irigyei voltak kicsinyek és nagyok. Azok haragudtak rá legjobban, akik hálával tartoztak neki. A hála férges gyümölcs.” (II/169)

Fráter Györgyöt orgyilkosok ölték meg alvinci kastélyában, tél volt, teste hetven napig temetetlen fekvődött a tornác márványán.

Fráter György szédületes karriert futott be: a Zápolyák kályhafűtő legényéből lett katona, pálos szerzetes, az ország első ura. Zseniális elme volt, aki ismerte a diplomácia összes fortélyát, de mindig nemes cél vezérelte. Úgy tűnik azonban, hogy az emberek nem tűrik a különbet, személyes érdekek vezérlik őket, fel sem fogják ésszel helyzetüket, azt meg végképp nem, hogy mi volna helyes cselekedetük.

Ide kívánczik egy 20. századi párhuzam. Gróf Bánffy Miklós *Erdélyi története (Megszámláltattal..., És hijjával találtattal..., Darabokra szaggattatol...)* szemléletes és szomorú képet ad az első világháború előtti mentalitásról: az ország vezető rétege teljesen tájékozatlan a külpolitikai eseményekben, nem is érdekli őket; a parlamenti munka kimerül az állandó obstrukcióban, melynek egyetlen eredménye az, hogy az emberek közömbössé váltak. (Teljesen reménytelen vállalkozás, hogy felhívjuk a diákok figyelmét erre a regényre? Egyetemista tanítványaim úgy jönnek kitűnő érettségivel, hogy sosem hallottak Móricz Zsigmond *Erdély-trilógiájáról*, *Az arany emberen* kívül más Jókai-regényt nem olvastak, akkor mire számíthatunk?)

3. Ha már Erdély sorsára terelődött a figyelem, említsük meg az egyik szomorú Jókai-regényt, az *Erdély aranykorá-t*, Jókai első nagyobb lélegzetű alkotását (1851) és folytatását, a *Török világ Magyarországon-t* (1853). Ehhez a korhoz és helyszínhez kapcsolódik még a *Kétszarvú ember* furcsa története (1852).

A két regényt a tragikus események rokonítják, mindkettőben fontos tényező Teleki Mihály erőszakos és önző politikája. A *Török világ Magyarországon* végén Feriz bég, a rokonszenves fiatal török hős öli meg a tanácsurat, maga is halálosan megsebesülve, utolsó erejét összeszedve:

Itt utolérte Feriz bég a tanácsurat, s kardját megsuhintva kiálta rá:

– E csapást neked Bánfi Dénesért!

Teleki védelmére emelé kardját, de e névnel megrendült az kezében, s a vágás arcát érte; az első vérre kihullt a főúr kezében a kard, csak kezét tartá még elboruló szemei elé, s csak e szavakat hallá:

– *E csapás neked Béli Pálért! Ez Béli gyermekeiért! E csapás Erdélyországért!...
Ez volt a legsúlyosabb.*

Tekei holtan terült el a síkon. (II/185)

Feriz bég utolsó szavai összefoglalják a két regény lényegét: az *Erdély aranykora* Bánfi Dénes elítéléséről és lefejezéséről szól, a *Török világ* tragikus végkifejlete Béli Pálnak és családjának pusztulása. És velük együtt Erdély viszonylagos önállóságának elvesztése. A tragédiák okozói pedig Teleki Mihálynak, a nagy terveket szövögető tanácsúrnak intrikái. Persze Teleki jelleme összetett: nem az a démoni gonosz személyiség, amely jellemzője a romantikus regényeknek. Némiképpen rokonítja Fráter Györggyel diplomáciai érzékenysége: hintapolitikája sokszor jogos. Helyzetét a sok főúri viszály is megnehezítette. Nyughatatlan kortársai hol Sztambulba szaladgáltak kézcsockra a nagyvezírhez vagy magához a szultánhoz, hol Bécsben hajlongtak a császár előtt (úgy tűnik, ezt a rutint máig megőriztük).

Az *Erdély aranykora* Zrínyi, a költő halálának elbeszélésével kezdődik, majd a történet visszaugrik négy évet – 1662-t írunk –, és a helyszín áttevődik Erdélybe. Szerkezeti szempontból az irodalomkritikusok kifogásolják ezt az idő- és helyszínváltást, vagyis úgy gondolják – például az utószó írója is –, hogy a prologus nem illik a regényhez. Dehogynem! Jókai a retorikai felépítést követi: a bevezető mondatok, a prologus után narrációt alkalmaz, ez a végzetes vadászat elbeszélése, ezután következnek az erdélyi események.

A prologus szubjektív hangvételi, mintha egy krónikás beszélne hallgatóságához (utolsó mondata az aposztrophé, elfordulás alakzata):

Mielőtt átlépnők a Királyhágót, búcsúzzunk el egy tekintettel Magyarországtól.

Egy jelenetet fogok előtökbe rajzolni, mely félig vaksors, félig misztérium – félig vigalom, félig gyász. Egy pillanatnyi véletlen, s mégis egy század fordulópontja.

Lelkemet nyomja a földözött események súlya, a megjelenő elmúlt idők alakjai elvakítják szememet. Vajha kezeim elég erősek legyenek visszaadni azt, amit a lélek büvtükkörben látott! Amit elmulasztok én, pótoljátok ti helyre érzélemmel – emlékezettel.

Zrínyi értelmetlen halála (1666) előkészíti a másik értelmetlen halált: Bánfi Dénes kivégzését (1630–1674). Mindkettő végzetes veszteség: az első Magyarország, a második Erdély sorsát pecsételi meg: „A palloscsapás, mely Bánfit megölte, egy korszakot vágott ketté, melynek folytatása nem jö.” (273)

A nagypolitika intrikáiba beleszólt egy személyes sértődés, Béli Pál sértődése, melynek oka „a Bánfi Dénes csókja”. Bánfi egy tánc hevében arcon csókolja Béli szép feleségét, ezt a férj meglátja, s eszébe jut, amikor Teleki aláírta vele a Bánfi-ellenes liga tervét. Béli Pál később – a másik regényben – megkísérlti helyrehozni személyi sértettségéből fakadó igazságtalanságát, következetessége miatt hal meg, elveiért családját is feláldozza.

A *Török világ* utószavában azt olvashatjuk, hogy ennek a regénynek az a hibája, hogy „egy cím alatt két regényt tartalmaz; az egyik az erdélyi előzményekkel együtt a havasalföldi fejedeleme története, a másik a Béli Pálé.” Ennek a kettősségnek az volna az oka, hogy Jókai két forrást használt: Bethlen János és Cserei Mihály történetírásait.

Ez az irodalomkritikusi okoskodás sem igaz: mind Sturdza Mária, mind Béli Pál sorsa alá van rendelve a nagypolitikának, s ezt a két szálát összefogja Teleki és a fejedeleme, Bornemissza Anna beszélgetése, ez a regény egyik lényeges pontja:

– *Nem Isten keze jár-e itt? – kérdé a tanácsúr.*

– *Nem uram – válaszolt Apafiné, fájdalmas arccal kelve fel helyéről, s odalépve a tanácsúr elé, hogy szemébe mondhassa e szavakat: – Mindenütt a kegyelmed kezei járnak. Elveszett Bánfi Dénes: kegyelmed fejezteté le; meghalt Béli: kegyelmed üldözé a kétségbeesésbe; családját kegyelmed vetteté börtönre, s csak akkor bocsátá ki, midőn a büzhödt lég halálos betegséget olta vérükbe; s Feriz bég megöriült, mert szerette Béli leányát, és az meghalt.” (II/139)*

Erdély csak névleg független, a török parancsol, Apafi Mihály is a török akaratából lett fejedelem. Az első kötet legfontosabb eseménye a szentgotthárdi csata, melyet a törökök elvesztettek, s a veszteséget a moldovai herceget okolják. Ezért el akarják fogni, s követelik felesége, az áldott állapotban lévő Mária kiadatását. A herceg Lengyelországba menekül, Mária viszont Erdélybe. Az erdélyi urak hallgatva Teleki pragmatikus tanácsára, gyáva módon teljesítik a török parancsát: „itt minden szánalom, minden emberiségi tekintet elenyészik, csak egy kötelesség marad fenn: az önfenntartásé, s ez azt parancsolja, hogy amit megváltoztatnunk nem lehet, azt tegyük meg önkénynt...” (I/183) Ez a tanácskozás az első kötet csúcspontja.

Teleki azonban sok igazságot is elmond beszédében: „Európának legkisebb gondja a világon az, hogy mi élünk; nekünk csak akkor vannak szövetségeseink, midőn áldozatunkra van szükség; ha mi kérünk, akkor nem ismer bennünket senki. ... Ha háborúra kellünk, óh, akkor nagy és dicső nemzet vagyunk, a békekötéskor nem is tudják, ha vagyunk-e. A harcban mehetünk legelől, a jutalomosztásból akár el is maradjunk.” (I/182)

Béldi Pált a szultán fejedelemmé akarja tenni, de ezt nem fogadja el: „Pénzt nemzetem rovására nem ígerek, hadat saját hazámra nem viszek, és adott eskümet meg nem szegem. Ezek voltak és lesznek szavaim, amiktől semmi el nem tántorít.” (II/118) A szultán börtönében pusztult el.

Nagy sikerük volt annak idején az *Erdély aranykorának* és a *Török világnak*, az olvasók nyilvánvalóan értékelték a párhuzamokat a 17. és a 19. század eseményei között. Tanulságul szolgáltak? Egészen biztosan. Meggyőződésem, hogy tanulságul szolgálhatnak ma is.

Mindkét regény cselekményszövege bonyolult és izgalmas. Az eseményeket nemcsak Teleki személye fogja össze, hanem szerepel mindkettőben egy furcsa háremhölgy, egy odaliszk, Azraële. Az első regényben meglehetősen negatív, számító, szívtelen teremtés. A másodikban jelleme megváltozik: a szerelem megmésésíti, halálosan beleszeret ugyanis a szép török harcosba, Feriz bégbe. Jellemének megváltozásához hozzájárul a fogoly Sturza Mária jósága és hite is, ezért segít megszöktetésében. A szöktetés kiderül, Feriz bég más szeretet, nincs kiút: öngyilkosságba menekül.

4. Kifejezetten az árulásról szól Ocskay László története, a *Szeretve mind a vérpadig*. 1882-ben jelent meg. A témát Thaly Kálmán szolgáltatta, a következő műve többek között: *Ocskay László II. Rákóczi Ferenc fejedelmi dandárnoka és a Felső Magyarországi hadjáratok 1703–1710* (Bp., 1880). Az irodalomtörténészek összevetették Jókai regényét Thaly Kálmán műveivel, valamint egyéb forrásaival, felsorolásuk most nem feladatunk. Ocskay László hőstetteiről és árulásáról sokat ír Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében. Az a szomorú valóság, hogy a kuruc-labanc-harcok történetét át- meg átszövik az árulások, az ide-oda csatlakozások, az értelmetlen csatározások, gyilkolások, s a végső nagy árulás, a fegyverletétel a majtényi síkon.

Ocskay László története nemcsak fordulatos kalandregény, hanem lélekrajz is. A kuruc brigadéros jelleme összetett, kitartását, megrendülését, magánéletének és katonai karrierjének buktatóit, összefüggéseit, fokozatos lecsúszását, fizikai és erkölcsi zuhlását ábrázolja Jókai. Most csak a főbb mozzanatok idézzük fel. (Vannak olyan korszakok, amikor nagy a forgalom a damaszkuszi úton.)

Ocskay életében szabadságharcos karrierje előtt is volt egy száznolcvan fokos fordulat: otthagytá papi hivatását, ezután lett katona; harcolt a törököknél, a franciáknál, a németeknél, majd csapatával átállt Rákóczihoz, így lett a nép ajkán „Rákóczi mennyköve”, azaz „Rákóczi villáma”. Mondhatni, hogy végre megtalálta önmagát, hivatását. Egy tragédiát azonban rejteget, csak hárman tudnak róla: párbajban megölte későbbi feleségének testvérét, Tisza Gábort, mégpedig „egy átkozott szép szempár”, egy kémnő, Szunyoghy Ozmonda miatt, aki a végzete lett, de aki szerette mind a vérpadig, még azon is túl. Jól tudja mindezt öreg barátja, a Rákóczihoz mindvégig hű Csajághy Márton, mikor figyelmezteti: „Egy indulat, egy szenvedély, egy harag, egy sértés, egy tüzes pillantás megfordít, s önmagad ellenkezőjévé tesz.” (I/68)

Eleinte minden csodálatos: a fejedelem katonája, egy jószívű nőnek, Tisza Ilonának szerelmes férje.

A fejedelem egy levelében megdörgölja a felvidéki generálisokat, s ezt írja: „*Egyedül Ocskay László volt az, aki megnyerte a becsületet.*” Jókai így jellemzi: Jaj, de szép a férfiarc olyankor, amikor ez a dicsfény ragyogja körül: „becsület”. (I/49) Így ismerjük meg Ocskay Lászlót a regény elején. Azért ebbe a harmóniába belevegyül egy kis hamis hang: Ocskay gyönyörű szép férfi, délceg, hosszú szőke haja van, jellegzetes módon elől két fonatba fonva – hogy a hajfonat takarja az emlékezetes párbajban levágott fülét.

Annyira elnyeri a fejedelem bizalmát, hogy ő hozhatja el Pozsonyból a fejedelem feleségét pompás díszkísérettel. Jókai ezen ponton kiemel két mondatot:

„*Ocskay hiúsága meg volt dicsőülve!*

A nagy férfiaknak nagy hiúságai vannak.” (I/215)

Ezzel az enthümémával (retorikai szillogizmussal) Jókai elkezdí a negatívumok lassú adagolását, hiszen a vérpadig sok fokozatot kell a hősnek megjárnia, míg antihőssé nem válik. A hiúságot pedig meg lehet környékezni.*

Egyelőre még minden csodálatos. „Minden szem őt nézi: a „Rákóczi villámát”, aki most csak ragyog, de nem üt; azok között sok szép szem is van. De Ocskay senkinek a bámulatára nem tart olyan nagyot, mint a feleségére.” Kétségkívül élvezi a helyzetet. „Minden nyelven tud beszélni, amelyen megszólítják, s mindenki iránt tud udvarias lenni, ahogy fejedelmi személyesítőhöz illik. A vele jött társak méltán irigykedhetnek rá. – Nyomába se érnek.” (I/216)

Ocskay – akit a golyó nem fog – megsebesül, s amúgy is rossz kedélyállapotában egy levélből tudomására jut, hogy „veszett nevét költik”, maga Bercsényi azt írta a fejedelemnek, hogy „Ocskay László uram felől rossz szél fú!” Soha nem léptetik elő, már régen tábornokká kellett volna lennie. Tulajdonképpen áldozatául esik a szokásos civódásoknak, vetélkedéseknek. „A lélek sebe nem gyógyul be soha” – írja Jókai. Ocskaynak eszébe jut Csajághy figyelmeztetése. Nagy hadi sikerek következtek, de fülébe jutnak a fejedelem külföldi alkudozásai. „Hű volt még, de már nem szeretett.” „Hű volt még; de már nem hitt.” (I/307) Borba fojtja kétségeit, esztelen mulatásba fog, melyben csábítója, társa Ozmonda, a cigánylánynak öltözött szerető. „Egy titka van az erény megőrzésének. Nem tenni meg az első ballépést.” Ocskay pedig megtette.

Vereségek következnek, Bezerédi árulása lesújtja. „Összeomlik, porrá lesz az az egész dicső jellem, ami ércből volt alkotva. Meghal a hős, a hazafi, a derék ember, a hű férj! – Föltámad helyette a „kalandor”. Az ő természeté szívének visszafoglalja egész valóját.” (II/21) Jókai ezen a ponton is megismétli az öreg barát végzetes figyelmeztetését.

„A rémület elszállt a lelkéből, együtt a száműzött nemes indulattal. Elfoglalta helyét a dölyf: a bosszúálló kevélység.” Egyelőre derűt mutat, szép leveleket ír Rákóczinak, Bercsényinek, merész haditervet készít. De már szervezik az árulást: Ozmonda a közvetítő, végül Ocskay egész csapatával állál a császári sereghez.

Az áruló sorsa a megvetés: Ocskay Bécsbe megy, de a bürokrácia packázik vele, egyelőre nem fogadják az udvarban. A mélypont, a tökéletes megalázás egy kocsmai jelenet: szállásán a népi énekes gúnydalt énekel a kuruc árulókról. Ez a regényben a híres „O, du lieber Augustin”-jelenet. Ocskay dühében szétveri a kocsmát, s az író szomorúan jegyzi meg: „Ez volt az utolsó hőstette Ocskay Lászlónak Bécs városában.” (II/117) Végül fogadják az udvarnál, kinevezik generálisnak, felesküszik a császárnak, ígéri, hogy visszatérí trónjához a magyarokat. De egyre lejjebb csúszik, nem nyer már csatákat, a császáriak sem veszik már komolyan. Erkölcsei zuhlésének mélypontja, amikor lelővi a megkötözött fogoly kuruc katonát, aki nem más, mint Tisza Gábor hajdani inasa, egyike a régi párbaj tanúinak. „Ő pedig legkisebb lelkiismeret-furdalást sem érzett ez emberölés miatt. Olybá vette azt, mintha egy dühödt farkast lőtt volna agyon.” (II/150)

Végül a kurucok elfogják és lefejezik. Furcsa a regény befejezése: a kémnő, az árulásra csábító Ozmonda Ocskay sírján öngyilkos lesz, groteszk módon mégis csak létezik hűség az életben? (Rokon a két jellem: Ozmonda és Azraéle.)

A regény epilógusa így kezdődik:

„Heister szavának állt. Amivel fenyegetőzött, betölté. A kivégzett Ocskay Lászlóért lefejeztetett három kuruc vezért.

Erre aztán megint a kuruc vezér íteltette halálra a hét fogoly osztrák vezértisztet, köztük Ritschánt.

Lélekfájás ezekre az időkre visszagondolni!” (II/226)

5. Hasonló lélekfájás a másik kuruc kori regény, *A lőcsei fehér asszony*, Korponayné Géczy Juliánna története, az egyik legolvasottabb, legnépszerűbb Jókai-regény. (1884–85-ben jelent meg könyv alakban). Erre a történetre is Thaly Kálmán hívta fel Jókai figyelmét, állítólag a regény címe is tőle származik. Jókai maga is bejárta a Felvidéket, anyagot gyűjtött Lőcse városában is, látta a Kor-

* A nagy férfiaknak nagy hiúságai vannak.

Ocskay nagy férfi.

Következésképpen: Ocskay hiúsága nagy.

(A szövegben csonka szillogizmus van: a nagy premisszával igazoljuk a konklúziót.)

ponaynét ábrázoló falképet, elment a dobsinai jégbarlangba, Krasznahorka várába. Tapasztalatait nagy-szerű leírásokká formálta a regényben (a sorozat 4. részében idézünk belőlük).

A „fehér asszony” Garamszeghi Géczy Zsigmond kuruc ezredes lánya, Korponay János kapitány felesége, és valószínűleg Andrassy Istvánnak, Lőcse kuruc városparancsnokának kedvese volt. Lőcse városát 1710. február 13-án játszották a labancok kezére, a regény szerint szövevényes árulás következtében. Korponaynét Győrött kivégezték, ez történelmi tény.

Nagy kérdés, mi motiválja Korponaynét, mi az oka annak, hogy hol a kurucoknak, hol a labancoknak szolgált ki adatokat. Az ok meglehetősen romantikusnak tűnik: Lőcse elárulásáért egyetlen fiának akar bárói rangot és birtokadományt kivívni. A tragédia az, hogy a gyermeket nagyapja neveli, alig látja az anyja, furcsa, dekadens teremtés: szüntelenül temetést játszik. Kivégzése előtt elhitetik Korponaynéval, hogy fia meghalt, ezért nyugodtan várja a halált: odaát találkozni fog fiával.

Azt írják az irodalomtudósok, hogy Jókai nem írt lélektani regényt. Erre a felületes állításra rációfól a fehér asszony története is. Tulajdonképpen értelme és érzelmei irányítják, hol a számítás, hol a szeretet és a szerelem kerekedik felül; hol az érdek, hol a hangulat diktál. Izgalmas elemzési feladat lenne ezeket a váltásokat nyomon követni, okait és motívumait feltárni. Végül érzelmei sodorják végveszélybe. Felkeresi apját és az apai házban nevelt gyermekét. Az apa öreg kuruc, nem nyugszik bele a majtényi fegyverletételbe és békekötésbe, irányítja a titkos szervezkedést. Ehhez a titkos mozgalomhoz csatlakozik Juliánna, járja az országot, leveleket hoz-visz az összeesküvőktől az összeesküvőkhez, s ezeket a leveleket nem hajlandó kiadni a császárhú Pálffy Jánosnak. Nem árulja el a neveket, ez kivégzésének közvetlen oka: felségárulás. (Perének dokumentumai fennmaradtak.)

„Lélekfájás” valóban történelmünknek erre az évtizedére visszazogdolni, a rengeteg vérvesztéségre, pusztításra, árulásra. Különösen tragikus a bukás utáni szervezkedés, a gyülekezés a dobsinai jégbarlangban, végül a menekülés Lengyelországba – no meg a hazatérés, a kegyelemért és a birtokokért való könyörgés. A mai olvasó elképed: nem hasonló légkör uralkodott 1956 után? Árulások, idegen uralom kezdete. A titkos szervezkedések híre: márciusban újra kezdjük, Maléter sereget gyűjt a Bakonyban – pedig akkor már régen kivégezték. (A mai fiatalok azt sem tudják, ki volt Maléter – ez derült ki egy televíziós vetélkedőn.) Vajon van a szabadságharcoknak egy általános lélektanuk? 1849-ben is megismétlődtek az események: „versengő vezérek” civakodása (Arany kifejezése), muszkavezetők alattomos tevékenysége, kivégzések. Jókai erről nyíltan nem ír, áttételesen igen. Szomorú történelmi regényekben, talán okulásul a jövő nemzedékeknek.

6. A múlt szomorú, mégis ad Jókai némi reményt tudományos-fantasztikus művében. A *Jövő század regényében*. Érdemes – és talán szórakoztató – volna a diákokkal együtt kigyűjteni a történetből mindazokat a találmányokat és eseményeket, amelyek megvalósultak, – és természetesen azokat is, amelyek félig azonos módon, félig másképp történtek. A repülőgép megvalósult, igaz úgy, hogy hatalmas szárnyai csapkodtak, mint a madarakéi. Anyaga különleges: ichor nevű anyag ugyan nincsen, viszont Jókainak abban igaza volt, hogy előtérbe fog kerülni az anyagkutatás. Az orosz uralkodónő, Sasza asszony felforgatja a világot, az orosz demokrácia „sajátos”, ebben sok a fantázia, de abban nem, hogy az oroszoknak különleges a szerepük a 20. századi világtörténelemben. Azt viszont nem láthatta előre Jókai, hogy 1952-ben Rákosi Mátyás uralkodott kis hazánkban, és nem Habsburg Árpád.

A magyaroknak pedig van egy különleges államuk, neve *Otthon*. Tatrangi Dávid bölcsessége irányítja, ám az árulás itt sem hiányzik: fő bizalmasa átpártol az oroszokhoz (!). A végső harcban azonban győzünk, győz az összetartás – nincsen már árulás – és a technika, valamint az Ázsiában hagyott és fellett rokonaink segítsége.

Érdekes feladat összegyűjteni Otthon állam jellemzőit, Jókai mindazt leírta, amit saját korában hiányolt, vagy amit jó tendenciának tartott. Csak néhány adatot említek: az Otthon „részvényekre alakult állam”; megszűnt a társadalmi különbség férfi és nő között, a nő éppúgy választhat magának életpályát és hivatást, mint a férfi; a gyermeknevelést a nagyvárosokban gyermekkertek (Kindergarten, óvoda) vállalták el; a legdíszesebb paloták a főtanodák, könyvtárak, akadémiák, tanítóképezdék, egyetemek, politechnikumok, múzeumok, orvosi kollégiumok, kereskedelmi tanodák, ipariskolák, művészeti akadémiák; felnőtt férfiak járnak tanulni, mert mindenki érzi, hogy „az életfogytig tartó tanulás” szükséges; stb., stb.

Az *arany ember* után (1872) írta meg Jókai A *jövő század regényét*, a magánéleti utópia utána társadalmi utópiát. Nem is olyan meglepő az összefüggés, hiszen a szomorú, árulásokkal teli történelmi regényekben a politikai árulás mellett mindig ott lappang a magánéleti árulás, minden mindennel összefügg.

„Örök tanulságul” miért ne lehetne a fiatalokkal elolvasatni ezeket a regényeket? Még olvasmányosak is, pergő párbeszédekkel, izgalmas fordulatokkal, tragikus sorsokkal, lélekrajzokkal. Jókai ismereteinek gazdagságán mindig elcsodálkozik az ember: ismerte a növény- és állatvilágot, az ásványokat, a tájakat, a modern nagyvárost, a bankügyleteket, a sokféle népet: szokásaikat, lelkületüket, beszédüket; miért ne ismerte volna a történelmet, miért ne ismerte volna az emberi lelket? Még egy tévhitet kell eloszlatnunk: az irodalomkritikusok és nyomukban a tankönyvek azt sulykolják, hogy Jókai lélekábrázolása egysíkú: fekete-fehér, démoni-angyali jellemei vannak, jellemei nem fejlődnek, nem változnak. Ez az állítás egyszerűen nem igaz, meggyőzően cáfolják a török világ és a kuruc-labanc harcok szereplői. Sok szomorúság van ezekben a regényekben, de mégiscsak élünk.

Nagy Gáspár sorai kívánkoznak ide, a Symphonia Ungarorum 8., középponti versszaka:

*Helytállt és megmaradt
két iszonyú kő
örlető malomkő
két ágyúgolyó közt
két fene pogány közt
száz hűtlenség közt
ezer árulás után
megállt és megmaradt.*

(Folytatjuk)

* * *

Málnási Ferenc

Hervay Gizella (1934–1982)

Születésének 80. évfordulóján emlékezünk Hervay Gizella erdélyi költőre, íróra, műfordítóra. A Forrás-nemzedék tagjaként ismertük meg, *Virág a végtelenben* (1963) című kötete alapján, verseiben költői érzékenységgel fordult a nők sorsa felé. *Reggeltől halálig* (1966) és a *Tómondatok* (1968) című kötetekben bontakozott ki igazi tehetsége, a lírától az élet védelmét várta. Hiába, mert élete során rengeteg csapás érte, volt férje, Szilágyi Domokos, aki költőtársa is volt, és fia elvesztése a legsötétebb tónusú lírához vezette el az érzékeny lelkű költőt... Az egyéni fájdalom közösségi, kozmikus méreteket ölt a *Száműzött szívárvány* (1980) c. kötetében szereplő verseiben... A gyermeki világot szólaltatta meg kisfiáról szóló kötetében: *Kobak könyve* (1966), *Kobak második könyve* (1968) és a gyűjteményes kiadású *Kobak könyve* (1973) c. kötetében.

Aki az asztalt kigondolta...

*Aki az asztalt kigondolta,
nemcsak enni akart rajta.*

*Nagyon hontalan lehetett,
egész világot terített.*

*Nem jutott tányér térdire,
könykölt hát a semmibe.*

*Ahogy a semmibe könykölt,
eszébe jutott egy fatönk.*

*Gondolatban rákönykölt,
alátámasztotta a tönk.*

*Megtámasztotta életét,
teli tányért s asztalt remélt.*

Asztalt, terített szavakat:
„Ülj le, érezd otthon magad!”

Egy deszkalap, valami láb,
ácsolt magának hazát.

Aki az asztalt kieszelte,
a világot köré ültette.

Nagyon messzire láthatott:
asztalainkra ráhajolt.

Hervay Gizella szövege nyomtatott, eredetiben kézzel/írógéppel írott vers, költemény. Megszokott nyomdai formájú, két-két soros, 10 szakaszos lírai alkotás. Összefüggő alkotás, az asztalt kigondoló, kieszelő, alkotó emberről szól, aki életét megpróbálta könnyebbé tenni.

A szövegmondatok tartalmi-logikai kapcsolódása mellé- és alárendelő viszonyban történik, a mondatokon belül birtokos személyragos (-jeles) szavak segítségével: *térdirre, észébe, életét, magad, magának, asztalainkra*. Az utolsó birtokos személyjeles szó többes szám első személyű alakja az egyéni kigondolás, kieszelés eredménye már az egész emberi közösség birtokává magasodik. A személyragos igék egyes szám harmadik személyűek: *kigondolt, lehetett, terített, könyökölt, alátámasztott, remélt, terített, ácsolt, láthatott, ráhajolt...*

Határozott névelős szavak hozzák közelebb az egyéni életét boldogabbá tevő, de az egész közösség számára hasznos tárgy „kigondolóját”: *az asztalt, a semmibe, a tönk,...* s csupán az *egy* fatönk és az *egy* deszkalap szerepel határozatlan névelővel.

A szöveg jelentésvilágához tartoznak a felsorolt cselekvést jelentő igék, a tudatos munkát vállaló embert mutatják... A címbe emelt mondatfördék témamegnevező, utal a szövegre, alárendelő formájával a versben elhangzó főmondatokat készíti elő... Egyetlen mondat utal párbeszédre: „Ülj le, érezd otthon magad!”

Valóságos világkép bontakozik ki a szövegből, amihez az olvasó a saját háttérismereteit társíthatja, hiszen őt is az asztal köré ültette, az ő asztalára is ráhajolt a vers „hőse”...

A szöveg nyelve magyar, mai, írott, kapcsolatteremtő, érzelmkifejező, szépirodalmi.

Stílus szépirodalmi. Jóhangzású szavak sorakoznak a költeményben, hiszen magát, de az egész emberiséget is megajándékozó személyről van szó, aki „hazát ácsolt magának”, „messzire láthatott”... A költemény rímei: a a b b c c....

A szavak szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó többletjelentés, az ember munkás élete, a jobbítás, a tevékenység dicsérete. Az összetett szavak: *kigondolta, rákönyökölt, alátámasztotta, megtámasztotta, deszkalap, kieszelte* ezt a jelentés hordozzák.

A szöveg szavainak szófajtságából adódó stílusérték is jelentős: *kigondolta, rákönyökölt, alátámasztotta, megtámasztotta...* igék, de mellettük a főnevek: *asztal, világ, tányér, térd, fatönk, élet, szavakat, deszkalap, láb, hazát, asztalainkra...* a gondolkodó, a tevékenykedő ember cselekedeteit és munkájának eredményét sorakoztatják.

A szöveg kijelentő mondatai mellé- és alárendelő viszonyban állnak, de talán a felkiáltó mondatokhoz állnak közelebb.

A költő a költemény „hőséről” egyes szám harmadik személyben beszél, egy mondatát szó szerint idézi, de azt talán magának is mondhatja.

Nagyanyám

Én azt hittem, a tányérok csengve énekelnek
körülötte,
megszólította a vasaló, a kimosott ruha,
lobogtak a tiszta ingek, felszálltak könnyen,
vele együtt ő is,
bólogattak a bolygók,
szép volt, szerették a tárgyak,
körülölelte a víz, az ég;
csak akkor volt szomorú,

ha üresen körülzárta a konyha;
az abrosz kockái határolták napjait,
ellenségesen sorakoztak a polcon
az üres lábosok, üvegek;
csöndben elmosogatott,
s a tiszta tányérokkal
leborította fájdalmaikat.

Két összeborított tányér közé
egész élete belefért.

Hervay Gizella szövege nyomtatott, eredetiben kézzel/írógéppel írt költemény, a balra zárt sorok egy hosszabb, 16 soros és egy rövidebb, kétsoros, két szakaszba tagolódnak.

A szövegösszetartó erőt már a cím megteremti, témamegnevező, a tartamlogikailag összefűzött szövegmondatok a költő nagyanyjáról szólnak. Ezt a birtokos személyragos/-jeles szavak is alátámasztják: *körülölte, vele, napjait, fájdalmaikat, élete...* Az igék egyes szám harmadik – megszólította, körülzárta, elmosogatott, belefért –, és többes szám harmadik személyűek – *énekelnek, lobogtak, felszálltak, bólogattak, szerették, határolták, sorakoztak...*

Határozott névelős szavak – *a tányérok, a vasaló, a ruha, az ingek, a bolygók, a víz, az ég, a konyha, az abrosz, a polcon, a tányérok* – hozzák közelebb az olvasóhoz is a nagyanya alakját.

Az előbbi szavak, szó szerkezetek felsorolásba torkollnak, amelyek már jelentéstani elemként szervezik a szöveget. A költemény a költő monológja.

Valóságos világgép bontakozik ki a szövegből, amelyhez az olvasó a saját véleményét társíthatja.

A szöveg nyelve magyar, mai, írott, kapcsolatteremtő, érzelmkifejező, szépirodalmi mű.

Stílusa is szépirodalmi. Jóhangzású szavak sorakoznak a szövegben, kissé borongós, emlékező hangulatú. A költő mintha sajnálná is nagyanyját, hogy kissé szürke élete volt (talán van?). Úgy érezte, nem rímelteti a sorokat, ezért született meg a vers rím nélkül.

A szavak szótári jelentésére ráépül a szövegösszefüggésből adódó többletjelentés.

Az összetett szavak is elősegítik a többletjelentés kialakulását: *megszóltotta, kimosott, felszálltak, körülölelte, elmosolyodott, leborította, összehorított...* Az itt felsorolt igék (két melléknévi igenév) a nagymamához kapcsolható cselekvéseket, történéseket fejeznek ki, melléjük társulnak a szintén felsorolt főnevek: *tányérok, vasaló, ruha, ingek, bolygók, tárgyak, víz, ég, konyha, abrosz, polc, lábosok, üvegek...*, a nagyanyához kapcsolható dolgok, tárgyak neveivel....

A szöveg szóképei között a megszemélyesítést említsük: *megszóltotta a vasaló, a ruha, bólogattak a bolygók, szerették a tárgyak, sorakoztak a lábosok.*

A szöveg mondatai kijelentő mondatok, de közelítenek a felkiáltó mondatához, hiszen a költő a szeretett nagyanyjáról szól, egy többszörösen összetett mondat az első szakaszban, s egy egyszerű bővített mondat a második szakaszban.

A költemény szövege verbális, az igék túlsúlya miatt.

Végrendelet

*Hazátlan leszek rög a számban
ingyenkoporsó gerincemen
ne sajnáljátok a törvénytelen gyászt
nem hagyom rátok magammal viszem
úgy szállok fel minden villamosra*

*mint aki a fogantyúra fagy
porba írom a vonatablakokra
utolsó rímem mert kihagy
a vers is mint utolsó lélegzetem
ne kövessetek senki sincs velem*

Nyomatott, eredetiben kézzel/írógéppel írott költemény, szokatlan, balra zárt, központozás nélküli szöveg, a kisbetűvel írt szavak írásjelek nélkül sorakoznak, 10 sorban, egy szakaszban.

A szöveg összefüggő egész, a költő végrendelete, erre utal a cím is.

Grammatikailag a szövegben lazán összefüggő szavak, szó szerkezetek sorakoznak, ezek mellérendelő viszonyban állnak. A szó szerkezetekben (mondatokban?) birtokos személyragos (-jeles) szavak segítik a szövegértést: *számban, gerincemen, magammal, rímem, lélegzetem, velem.*

Az igei személyragok egyes szám első személyűek: *leszek, nem hagyom, viszem, szállok föl, írom*; mellettük egyes szám harmadik személyűek: *fagy, kihagy, sincs*; és a hátramaradottnak üzenve többes szám második személyűek: *ne sajnáljátok, ne kövessetek.*

Jelentéstani elem a szövegben a *ne, nem, ne, senki* tagadószavak szerepeltetése. A felsorolt szavak jelentése is szervesen beépülnek a szövegbe: *rög, ingyenkoporsó, gyász, villamos*, de merész képzettársítással a *fogantyú, vonatablak, rím, vers* szavak is. A költemény címe témamegnevező, rámutat a szövegre, amelyben egy nagyon fiatal költő búcsúzik az élettől, monológban.

A vers valóságos elemekből szőtt elképzelt világgé, hiszen a lírai én az elképzelt világba készül, a valóságtól búcsúzik, s az olvasó a saját véleményét ennek jegyében alakíthatja ki.

A költemény nyelve magyar, mai, írott, kapcsolatteremtő, érzelmkifejező, szépirodalmi.

Stílusa is szépirodalmi. A kisbetűs szavak laza szerkezetű, jelöletlen „mondatokba” szövődnek, az írásjeleket az olvasónak kell kitennie. Rosszhangzású szavak sorakoznak a versben, melyek a valóságos világot elhagyni készülő lírai én hagyatkozását fogalmazzák.

A lírai én ezért nem találta szükségesnek rímes formába önteni a szöveget.

A szavak szótári jelentésére itt is ráépül a szövegösszefüggésből adódó többletjelentés. Azonos fontosságú, értékű elemek felsorolása jelzi a lírai én lelkiállapotát, véleményét. Az összetett szavak is ezt segítik: *ingyenkoporsó, vonatablakokra, kihagy.*

A felsorolt igék mellett a főnevek felsorolása is segítik a szövegértést: *rög, gerincemen, gyászt, villamos, fogantyú, por, vonatablak, rím, vers.*

Egyetlen hasonlat kapott helyet a versben: *...úgy szállok fel minden villamosra mint aki a fogantyúra fagy...*

A versben kijelentő mondatnak tűnő laza mondatokat olvashatunk, de közelítenek a felkiáltó mondatához. A mondatok láthatatlan szálakkal szerves szöveggé fűződnek össze.

Sáfrányné Molnár Mónika

Juhász Ferenc esküvői beszédének retorikai elemzése*

Juhász Ferenc: Esküvői beszéd

Elhangzott Eszter lánya esküvőjén.

Nyolcvankét éves vagyok. Hetvenkét éve ülök papír előtt, hokedlin, konyhaasztalnál, albérleti és társbérleti szoba sakkasztal- és asztalánál, később aztán más-más íróasztaloknál, kávéházi márványasztaloknál kezemben ajkat-indigózó tintaceruzával, mártogatós tollal, aztán töltőtollakkal, most már két évtizede ceruzával. Könnyen, gyorsan, pontosan írok verset, versprózát, köszöntőt, halotti búcsúztatót. De soha még ilyen nehéz dolgom nem volt, mint most. Mert az írás mindig megrendelésre születik, külső vagy belső megrendelés-parancsra. A verset a Lét kéri, meg a történeti idő. S ha mennydörögni kezd, vihareső hull: ki kell nyitni a vers-esernyőt a szívben. A védő, küllős vászon-félgömböt: villámtól, víztől, a zokogásszerű zuhogástól. Mert a vers nemcsak tenyészet-mámor, üvegdominó, felhőkarcoló-torony, de védő-ernyő a bánat, az elmúlás, a halál ellen.

És mit mondjak most? Szép közhelyeket, amit ilyenkor szokás. Nem! Inkább megismétlem, amit eljegyzésetekkor mondtam: „Legyetek mindig hűségesek. De sohase külső parancsra, de mindig belső parancsra!” Mert a közös élet nem mindig menyei, túlvilági tisztaság, árnyékalan szívek kristályos ragyogása. Nárciszok fehér tengere, gyöngyvirág-illatcsengő-mámor, orgonafák fűtös, lila kűrt-zenéje. Életünk, s így a tietek is társadalomban, politikában, gazdaságban, betegségben, szenvedésben és szenvedők hurcolásában történik, s az örömbözött dzsungelre váratlanul sivataggá szárad. De a hűséget akkor is létünkbe, megmaradásunkká kell őriznünk, mint a rejtelmes növény: a kaktusz, ez a szent növény-rinocérosz, zöld dac, néha kivirágzó áhítat. Igen, mint a kaktusz, ez a pozsgás szerelem, zöld páncélbőrű szivacsos élet-akarat, legyen menőraként fölmagasodó, szarvasbika-agancsaként fölfele szétágazó, testén büszke levelekkel dacosodó, mint a számfül, vagy sarlós cikkekelyek kívül-tüskés rózsagömbje. Teste eleven szivacsában, térhálós szivacs-szerkezetének celláiban, sejteiben vizet tárol, a mennybolt könnyeit, hogy el ne száradjon, hogy kibírja a sokára-törtendő esőt. Zöld páncélbőrén meg tüsketűk, barna tövisszőr-védekezésül az állati, emberi vadaktól. Nekem a kaktusz szent bizonyosság, a hűség türelem-áhítata. Mert a hűség a legszébb virág, amit Isten teremtett. A hűség zöld gyémánt-tűz szigora. A feledhetetlen és létünkbeli kihagyhatatlan szentség.

Hadd fejezzem be köszöntőmet egy rádió-adásban hallott egyórás beszélgetéssel. A kérdező a riporternő, a válaszoló egy zseniális cigány-zenész, már világhírű gitár-művész, aki a legförtelme-sebb szegénységbe született, akit tehetsége a Mindenség Szívéig emelt. Most Berlinben él. A beszélgetés végén azt mondta: „Itt volt nálam apám egy hétig Berlinben.” Az öreg napszámos falusi gitáros. A cigánytelep egyik lángelméje. És amikor a riporternő azt kérdezte: „Mit csináltak?”, azt felelte egyszerűen és szelíden, a teremtés és világhír Dózsa-trónjára láncolt fiú: „Csináltunk egy lemezt a Papával.”

Én elsírtam magam. Azt kérem tőletek fiatalok, legyetek ti is ilyen emberhűségesek hozzánk, titek-teremtő, megszülető és fölnevelő itt maradt öregekhez.

Forrás: <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2010/9/juhasz.html> (utolsó letöltés: 2013. december 12.)

* Gimnáziumi fakultációs foglalkozásokon gyakran elemeztetnek a kollégák beszédeket. Ehhez szeretnék segítséget adni, most és a továbbiakban is. A szerk.

Elemzés

...Minden eszköz között talán a legalkalmasabb a beszéd arra, hogy lelket közöljünk, lelket duzzaszunk, az élet kitáguljon, más életét magunkéba felvegyük, a magunkét másnak átadjuk; igazságot, érzést, elhatározást fogadjunk, s mindezekben önmagunk szellemi tartalmának tiútkozatos meggyarapodására ismerjünk.” Ravasz László a beszédről mint műalkotásról beszél, amikor annak jelentést megvalósító, szemantikai oldalát említi, amely az anyaggal, a műformával és az alakító erővel új életegységé formálódik a beszéd megalkotásának tranzakciós kommunikációs folyamatában. A lelkek beszéd által

történi irányításának platóni, profetikus gondolata köszön vissza a református püspök soraiból, aki megfogalmazza a beszéd mint műalkotás sajátos törvényeit, „amelyek minden más műalkotástól megkülönböztetik és eredeti voltát igazolják.” (Ravasz 1938, idézi: Adamik – A. Jászó – Aczél 2005, 583–584) A négy dimenzió tehát, amely köré a Juhász Ferenc beszédéről szóló elemzésemet építem: a szellemi jelentés, a szó anyaga, a műforma és az alakító erő.

Ez a négy kulcsfogalom úgy fonódik össze, ahogyan a szövegegyész szemiotikai, strukturalista meg-

közelítésében a szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szint (Charles Morris nyomán). A jelentés a szó anyagában fejeződik ki, ők formát, miközben működik az az erő, és érvényesül az a hatás, amely az „önmagáért való, egységes és tagozott életdarab” (Ravasz, idézi: Adamik – A. Jászó – Aczél 2005, 584) létrejöttét biztosítja. A művészi szövegalkotás folyamatának leírása készíti elő Juhász Ferenc bemutató beszéd típusú közzétételében is a hallgatót a szöveg makroszerkezeti szintjén a klasszikus hármastagolás szerinti bevezetésben (*principium*) a globális jelentés befogadására. A szikár, majdnem tömönnyel kezdő, betűvel kiírt számnévvél: „*Nyolcvankét éves vagyok*”, határozott, céltudatos mozdulattal tárja fel az ajtót, amely a megszólított nélküli bevezetés előszobáján keresztül vezeti át a hallgatót a szöveg egy-egy mélyebb, meggyőzőbb rétegei felé. A második mondat megismétli a kezdő motívumot: *hetvenkét éve ülök...*, de tovább is viszi a gondolatot a több tagból álló felsorolással, amely a halmozás révén feszültséget kelt a két mondat terjedelme között húzódo ellentéttel, ugyanakkor előre is vetíti a bevezetés tételmondatát: „*De soha még ilyen nehéz dolgom nem volt, mint most.*” Az előkészítést az írás folyamatára utaló kifejezések végzik: a papír, a különböző asztalok és írószerek megnevezése, amelynek sorrendisége és típusa egy egész életutat vázol elénk. Így jutunk el a hokedlítőhöz a kávéházi márványasztalokig, a tintaceruzától a töltőtollakig, majd újra a ceruzáig. Az írás kellékei az emberélet egyes állomásaik metaforái, a hallgatóban megszülető asszociációk révén ez az egyetlen mondat felidéz a 82 éves költő egész eddigi életét, amelynek konklúzióját a harmadik mondat szintén két felsorolásban fogalmazza meg: „*Könnyen, gyorsan, pontosan írok verset, versprózákat, közzétett, halotti búcsúztatókat.*” A mesterségbeli tudáshoz tehát kétség nem férhet, a következő mondat szöveggrammatikai kapcsolóelem mégis egy ellentétes kötőszó: *de*. Az eddig jellemző lineáris előrehaladás lendülete a szövegben ezzel megtörik, a szenvtelen nominális stílus lírai vallomással szelődül a retorikai szituáció intimítása következtében, amelyre a „*most*” határozószó utal: a beszéd Juhász Ferenc Eszter lányának esküvőjére készült, és címzettje a fiatal pár. A tételmondat a jóindulat megnyerésének klasszikus funkcióját látja el a feladat nehézségének toposzával: a személyes érintettség miatt még soha ilyen nehéz feladatot nem jelentett a költőnek egy beszéd megfogalmazása, mint most.

A tételmondat állításának bizonyítása a beszéd gyakorlati jellegéből, hasznossági követelményéből következik, amely szerint „a beszéd mindig megadott szükségből születik” (Ravasz, idézi: Adamik – A. Jászó – Aczél 2005, 585). Ezt a szükségletet nevezi Juhász Ferenc külső vagy belső megrendelésparancsnak. „*A verset a Lét kéri, meg a történeti Idő. S ha mennydörögni kezd, vihareső hull: ki kell nyitni*

a vers-esernyőt a szívben.” Amit és ahogy Juhász Ferenc a beszédről mond, az a költő igazságának és a poézis esztétikai értékének szintézise, melynek központi stilisztikai eszköze a metafora: a „vers”-ben sűrűsödik össze minden művészi szöveg, a „lét” és az „idő” elvont fogalma antropomorfizálódik, az embert érő bajok a „vihár”-ban konkretizálódnak, amelyek ellen a szívben kinyíló „vers-esernyő” a védelmező erő. A „vers-esernyő” metafora a következő mondatban tovább formálódik: „*védő, küllös vászonfélgömb*”, az azonosítás alapja a közös funkció, a védelem a villámtól, a víztől, a „*zokogásszerű zuhogástól*”. A természet elemi csapásai a felsorolás végén az emberi fájdalom hasonlatában teljesednek ki. A prózaritmust itt a két alliterációban érezzük. A bevezetés utolsó mondata anafórával nyomatékosítja a bizonyítás folytatását: „*Mert a vers nemcsak tenyészet-mámor, üvegdominó, felhőkarcoló-torony, de védő-ernyő a bánat, az elmúlás, a halál ellen.*” A mondat felépítése bravúros: egyrészt a két tagmondat ellentétes mellérendelő viszonyából feszültséget fakad, amely szolgálhatja a hallgatók logikus gondolkodásának megindulását a beszéd befogadásának kezdeti szakaszában, másrészt az igék teljes hiánya tovább erősíti az egész bekezdésben domináns nominális stílusból következő statikus állapotot. Ugyanakkor a metaforák felsorolása és a háromszor visszatérő vers-ernyő azonosítás variációja (vers = esernyő, vers = esernyő = védő, küllös vászonfélgömb, vers = védő-ernyő) a fokozás dinamikáját is kelti a hallgatóban, amit tovább erősít az emberi fájdalom megnyilvánulási formáinak a konkrét természeti képekről az elvont fogalmi síkra terelése (bánat, elmúlás, halál). De nem hagyhatjuk szó nélkül az első tagmondat metaforáit sem, amelyek képi különlegességükkel, egyediségükkel, líraiságukkal, jelentésbeli telítettségükkel motiválják a hallgatók befogatói attitűdjét, valamint a figyelem megragadását és fenntartását is szolgálják.

Egy esküvői közzététel szövegében idegen motívumnak tűnik az élet lezárásának többszöri említése. De a 82 éves költő úgy irányítja hallgatói figyelmét beszédének fő tételmondatára, hogy közben önmaga életével is számot vet. Ebben és a megformálás stílusában ragadható meg az éthosz erős jelenléte, a személyiség lenyomata, a beszélő hitelessége, a gyönyörködtetés szónoki szándéka és a beszéd hatása a bevezetés, majd a szöveg egész teljes terjedelmében. „*Az éthosz a retorikai szituáció viszonyrendszerében a kijelentések értéktársításának feltételeit, igazságértékének hitelesítését adhatja meg. Ugyanakkor tekinthető a pathosz szándék- és hatásbeli előképének, úgy is megragadhatjuk, mint a retorikai szituáció érvényességét és a pathosz biztosítékát.*” (Adamik – A. Jászó – Aczél 2005) Ebből is fakad már a beszéd indításában a kifejező funkció maradéktalan érvényesülése, hiszen a közzététel műfajába rejtett ars poetica-ban tetten érhető Radnóti Miklós gondolata: „*mert*

annyit érek én, amennyit ér a szó versemben...” (Radnóti Miklós: *Tétova óda*).

Az érthetőséget és követhetőséget szolgáló témamegadás, amely hagyományosan a bevezetés része, Juhász Ferenc beszédében áttevődik a narráció felvezető mondataiba: „*És mit mondjak most? Szép közhelyeket, amit ilyenkor szokás. Nem!*” A kapcsolatot a kérdés teremti meg a bevezetés és az elbeszélő beszédrész között azzal, hogy megismétlődik benne a retorikai szituációra utaló „most” határozószó: „*De soha még ilyen nehéz dolgom nem volt, mint most. (...) És mit mondjak most?*” A retorikai kérdés tanácstalansága viszi tovább a bevezetés tételmondatában már egyszer kifejezett szubjektivitást. Az író, aki egész életében a beszéd mestere volt, most elbizonytalanodik, mert a belső kényszert, a retorikai szituációban megjelenő szükségét erősen korlátozza az apai szemérem és az egy egész életre szóló szent szövetség megszületésének áhítata. Az érintettségből fakadó személyesség talán megkerülhető lenne az írói szándéknak megfelelő kész nyelvi sémák, közhelyek használatával, de ezt a lehetőséget Juhász Ferenc azonnal cáfolja. A cáfolás és a retorikai kérdés viszonya ebben a beszédkontextusban „olyan pragmatikai tulajdonsággal bír, olyan performatív jelleget nyer, ami a hallgató irányított válasz-realizációjában összpontosul”, és így válik a kérdés a cáfolásban a meggyőzés közvetlen előidézőjévé. Az érvelés esz-köze az enthiméma, amely a „lényeges elem elhagyásával logikai-retorikai gesztust gyakorol”, amennyiben „a kérdésként kifejezett premisszára adott válasz és az abban rejlő információ (implikáció), hiányzó premissza megtalálása egyaránt a hallgató feladata”. (Adamik – A. Jászó – Aczél 2005) A költő tehát a helyzet nehézségét nem akarja közhelyek alkalmazásával enyhíteni, és erre a cáfolatra épül a teljes szövegnek az invenció kidolgozási szakaszában megszületett felszólító ítétele, finális tétele: „*Legyetek mindig hűségesek. De sohasé külső parancsra, de mindig belső parancsra!*”

A beszéd központi tárgyát adó gondolat a belső parancsból fakadó hűség, amely visszatérő motívum egy előző retorikai szituációból, amelyre a költő anaforával utal: „megismétlem, amit eljegyzésetekkor mondtam”. A narráció a piramidális szervezési séma szerint végig közepén tartja a tételmondatban kiemelt szövegrészt, az eljegyzéskor már egyszer hangsúlyozott „hűség” fogalmát, amelynek bizonyítására három érvt is felsorol az író.

Az első érvt ellentétre épül, és távoli asszociációs körből központi a hűség fontosságának kiemeléséhez, mint a szerpentin, amely egyre szűkülő körökben vezet a hegy csúcsa felé. Itt már a logosz uralkodik a szövegben, de úgy, hogy az éthosz és pathosz jelentősége sem szenved csorbát. „A művészetben belüli bizonyítás e három eszközzel (...) olyan bizonyítást készíthetünk, amely egyszerre hat az érzelmekre, az értelemre, egyszerre gyönyörködtet és tanít

(Cornificius 2. XXVII. 43 – 2. XXIX. 46, idézi: Adamik – A. Jászó – Aczél 2005).” A meggyőzés három összetevője egymásba fonódva vezeti a hallgató értelmét és érzelmét a minél erősebb hatás elérése érdekében a befogadás felé. A közös élettről szóló általános intelmek még nem személyesek, de a pozitív erkölcsi értékek tagadása racionálisan már a következő mondatban megjelenő, komorabb társadalmi, partikuláris valóság bemutatását készíti elő: „*Mert a közös élet nem mindig mennyei, túlvilági tisztaság, árnyéktalan szívek kristályos ragyogása. Nárciszok fehér tengere, gyöngyvirág-illatcsengő-mámor, orgonafák fürtös, lila kürt-zenéje.*” A szóképek és alakzatok kincseshányója ez a két, ígétlen, ok-okozati viszonyból kibontakozó rövid mondat, melyeknek minden egyes trópusánál hosszasan el lehetne időzni a szimbólumok, jelentésrétegek, árnyalatok kibontásával. A házasság metaforái, a szinesztéziák, az alliterációk, a halmazások, a szintagmák jelentéshálói, a költői regiszter elemei, a színhatások a közös élet szentségének szemléletes, szinte minden érzék-szervet mozgósító kifejezői. A tagadás és a következő mondat szűkítő és konkretizáló indítása, a felsorolásban a lírai elemek szinte kiáltó hiánya fejezi ki az ellentétet a két szövegrész között, amelyet az utolsó tagmondat „dzsungel-sivatag” metaforái foglalnak össze: „Életünk, s így a tietek is társadalomban, politikában, gazdaságban, betegségben, szenvedésben és szenvedők hurcolásában történik, s az örömbözöt dzsungele váratlanul sivataggá szárad.” A bevezetésben már előrevetített értékvesztés lehetősége most a betegség, szenvedés és a szenvedők hurcolása (figura etymologica) kifejezésekben ölt testet.

A második érvt a dacos, „mégis-morál”-t kifejező „de” ellentétes kötőszó kapcsolja szervesen az előzményekhez. Az egész bizonyítás az összehasonlítás toposzára, egy részleteiben is kibontott hasonlatra épül, amelynek alkotóelemei metaforák, melyekben közös a névátvitellel kifejtendő tartalom: a kaktusz. „*De a hűséget akkor is létünké, megmaradásunkká kell őrizniünk, mint a rejtelmes növény: a kaktusz, ez a szent növény-rinocérosz, zöld dac, néha ki-virágzó áhítat. Igen, mint a kaktusz, ez a pozsgás szerelem, zöld páncélbőrű szivacsos élet-akarát, legyen menőraként fölmagasodó, szarvasbika-agan-csaként fölfele szétágazó, testén büszke levelekkel dacosodó, mint a szárfűfű, vagy sarlós cikkelyek kívül-tüskés rózsza-gömbje. Teste eleven szivacsában, térhálós szivacs-szerkezetének celláiban, sejtjeiben vizet tárol, a mennyből könnyeit, hogy el ne száradjon, hogy kibírja a sokára-történő esőig. Zöld páncélbőrén meg tüsketűk, barna töviször-védekezésül az állati, emberi vadaktól. Nekem a kaktusz szent bizonyosság, a hűség türelem-áhítata.*” Ez a kiemelés kiváló példa a stílus eltérés-(écart)felfogására, amely szerint a nyelvi formátár a megszokottól való különbözőségében hordozza a stílusreemtő erőt. Ebből a szempontból is figyelmet érdemel az utolsó két meta-

fora, amelyekben újra megismétlődik a finális tétel központi fogalma, a hűség, hogy átvezesse a hallgatót az argumentáció érvtriászának harmadik tagjához, az újabb metaforákban már vallási magaslathoz emelt további hűség-értelmezésekhez: „*Mert a hűség a legszebb virág, amit Isten teremtett. A hűség zöld gyémánt-tűz szigora. A feledhetetlen és létünkől kihagyhatatlan szentség.*” És itt térünk vissza a narrációt indító utalásra a retorikai szituációról: a hűség szentség, mint a házasság, a szent eskütétel, amelynek alkalmából ez a beszéd megszületett. Az elocutio, a nyelvi kifejezés, az expresszivitás és a fennkölt stílus mellett az egymást erősítő érvek elrendezése is hozzájárul a narrációban is érvényesülő pathoszhoz, amely a szónoklat profétaságának forrása, „amelynek értelme az, hogy lelket alakít, s a világban új magatartást teremt.” (Ravasz, idézi: Adamik – A. Jászó – Aczél 2005, 586)

A befejezésben az összehasonlítás toposza egy illusztráció, amelyet a záró tételmondat követ. Pelerman és Olbrechts-Tyteca (1969) megkülönbözteti

a példát az illusztrációtól, „amennyiben a példa a megkérdőjelezhető általánosítás, az illusztráció a szemléltetés és tisztázás céljait szolgálja (...), amikor tehát a példa az eset előadását megelőzi, akkor retorikai példának, ha azt követi, illusztrációnak nevezük” (Adamik – A. Jászó – Aczél 2005). Juhász Ferenc illusztrációja egy rádió-adásban hallott egyórás beszélgetés felidézése. Az anekdotaszzerű történet szemléletessége készíti fel a hallgatót a záró tételmondat befogadására, amelyben az író a hűség betartására kéri az ifjú házasokat, de már nem a szó szoros értelmében vett házastársi hűségre, hanem az emberhűségre, amely a beszéd végére az egyik legfontosabb erkölcsi normává, általános és megkérdőjelezhetetlen elvont értékévé teljesedik ki. A szövegelemek elrendezése (*dispositio*) az érzelmefelkeltő befejezésben a fokozásos rendet követi azzal, hogy a beszéd végére hagyja a legfontosabb közlendőt: „*Azt kérem tőletek fiatalok, legyetek ti is ilyen emberhűségesek hozzánk, titeket-nemző, megszüülő és fölnevelő itt maradt öregekhez.*”

Szakirodalom

Adamik T. – A. Jászó A. – Aczél P. 2005. Retorika. Osiris Kiadó, Budapest.

Balázs Géza 2007. Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése. Berzsenyi Dániel Főiskola, Szombathely; Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ, Budapest.

* * *

A tizenötödik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája

A 15. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt és Retorikai Konferenciát 2013. november 8-án és 9-én az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanácstermében tartottuk meg az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszéke, az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Rákóczi Szövetség rendezésében.

A rendezvényt Orlovsky Géza, az ELTE BTK dékánhelyettese nyitotta meg, majd Juhász Dezső professzor, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatója köszöntötte. A konferencia témája a politikai retorika volt. A programot Bóna Judit, az ELTE Fonetikai Tanszékének adjunktusa konferálta.

A konferencia – a többihez hasonlóan – hozzájárult retorikai tudásunk kiteljesítéséhez. Örvedetes, hogy az előadásokat a versenyzők és kísérőik mellett számos, más intézményből is érkező hallgató, valamint oktató is meghallgatta, a következőket: Adamikné Jászó Anna: Az első politikai szónoklattan; Tóth M. Zsombor: „A stílus maga az ember” – A mai magyar politikai beszédek stílusa; Tóth Szilvia: „A jó jelölt” – Hogyan nyerjük meg a választásokat – régen és most?; Sztitás Benedek: A politikai szónoklat és a demagógia.

Idén is nagy volt a verseny iránt az érdeklődés: a határon innenről és túlról összesen 46 szónok jött el.

Az első napon a kötelező beszédeket hallgatta meg a zsűri. A hatperces, előre elkészített beszéd témájával szolgáló mottót a versenyzők változatosan értelmezték. Az idézet: „*Az egész világ egy linkgyűjtemény, / az emberek, a tárgyak benne linkek*” (Varró Dániel) – Hálózatok rabságában élünk?

A második napon került sor a háromperces rögtönzésre. A versenyzők három csoportot alkottak, két-két téma közül kellett választaniuk, s pró vagy kontra érvelniük. A három témacsoport a következő volt:

I. csoport: Babonaság bolondság? Lehetne-e adóbehajtó Lúdas Matyi?

II. csoport: Bezárt a bánya. Hol dolgozzon a hét törpe? A nemtudás fájának is lehet gyümölcse.

III. csoport: „A vonat késik” – új szállóige. Szinglinek érzem, oh Ádám, magam! – Az új nőideál?

A verseny nyertesei:

1. **Juhász Pál Balázs**, Károli Gáspár Református Egyetem
2. **Tóth Marko**, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
3. **Arany Ariella**, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Közösödíjas: Arany Ariella, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A zsűri különdíjasai:

Bíró Réka, Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót
Deme Barnabás, Budapesti Műszaki Egyetem
Haramza Márk, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola
Hunyadi Tünde, Újvidéki Egyetem
Novák Tímea, Kaposvári Egyetem
Szavcsur Kitti, Ungvári Nemzeti Egyetem

Küldöndíjasok:

A **Magyar Asszonyok Érdekszövetsége** Gulácsy Irén-émlékplakettje és oklevele a legjobb női szónokoknak:

Arany Ariella, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A **Rákóczi Szövetség** díja a legjobb határon túli versenyzőnek:

Bíró Réka, Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót

A **Magyar Rádió** különdíjban részesítette a legszebben beszélő versenyzőt:

Dénes Erzsébet, Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvarhely

A **Bárczi Géza Alapítvány** különdíjat adott az alábbi versenyzőknek a zárt *ë* hang megőrzéséért és szép beszédéért:

Bíró Réka, Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót
Duka-Tímea Ildikó, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Forizs Dalma, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely
Gál Enikő, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
Hunyadi Tünde, Újvidéki Egyetem
Szócs Hunor, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

A Hangadók Közhasznú Alapítvány a **Leghumorosabb szónok díjaként** a Pannonhalmi Zsuzsa keramikumművész által készített plakettet adományozta az alábbi versenyzőnek:

Gál Enikő, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

A **Tinta Kiadó** díját a leggazdagabb szókincsű versenyzőnek:

Deme Barnabás, Budapesti Műszaki Egyetem

A **Chronos Kiadó** díja a legjobb szerkezetű beszédet mondónak:

Juhász Pál Balázs, Károli Gáspár Református Egyetem

A **Kossuth Szövetség** díja a leghatásosabb beszédet mondónak:

Müller Henrietta, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Székelyudvarhely

Az eredményhirdetésen a zsűri elnöke, Kiss Róbert Richard és a zsűri tagjai adták át a díjakat. A zsűri elnöke minden versenyzőről rövid, szóbeli értékelést mondott. A szónokok a jutalom, illetve a díj átvétele után bemutatkoztak, és felkészítő tanáruk nevét is megmondták. Hagyományaink szerint minden résztvevő és felkészítő tanár kapott oklevelet és könyvajándékot.

Köszönettel tartozunk a felkészítő tanároknak, és szeretnénk megköszönni a 14. kötetbe írt értékes elemzéseket is.

A zsűri nagy figyelmet igénylő feladatát idén Dobos Krisztina, az OFI főmunkatársa, Horváth Zsuzsanna, az OFI tudományos főmunkatársa, Gavlik István, a Kossuth Szövetség tiszteletbeli elnöke, Kiss Róbert Richard Prima Primissima díjas újságíró, az ELTE vendégoktatója, a zsűri elnöke, Koltói Ádám főiskolai docens és Dudás Róbert Gyula, a Hangadók Közhasznú Alapítvány ügyvezető elnöke látta el. A zsűri titkára Bóna Judit, az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének adjunktusa, valamint Pölcz Ádám volt versenyző, az ELTE BTK PhD-hallgatója látta el.

A rendezvényt, az ELTE BTK és a Rákóczi Szövetség támogatta, a könyvjutalmakról számos kiadó és a Magyar Nyelvtudományi Társaság gondoskodott. Ezúton is szeretnénk köszönetünket kifejezni.

A Magyar Asszonyok Érdekszövetsége a szónokverseny számára 2005-ben alapította a Gulácsy Irén-díjat, amelyet a jövőben is át fognak adni az általuk legjobbnak tartott női versenyzőnek. A díj Domonkos Béla szobrászművész által készített bronzplakett, amely Gulácsy Irént ábrázolja*. A díjat idén Szőnyi Kinga, a szövetség elnöke adta át.

A Magyar Rádió által 2005-ben alapított díjat a legszebben beszélő versenyzőnek, akit a zsűri választ ki. A díjat idén Kövesdy Zsuzsanna szerkesztő adta át.

A Rákóczi Szövetség 2006-ban alapított díjat (egy könyvcsomagot) és oklevélét Csáky Csongor főtítkárral küldte el a legjobb határon túli versenyzőnek.

A Bárczi Géza Alapítvány díjazottjait mindig Buvári Márta alapító és Mészáros András elnök jutalmazták.

A *Leghumorosabb szónok díját* 2010-ben alapította a verseny akkori titkára, Dudás Róbert Gyula és a Hangadók Közhasznú Alapítványa. A díjat az a versenyző kapja, akinek a beszédében leginkább jelen van a humor is. A díj egy oklevél és Pannonhalmi Zsuzsa keramikusművész által készített plakett.

A 2011-ben alapított különdíjakat idén is kiosztottuk.

A Tinta Kiadó díját a kiadó igazgatója, Kiss Gábor alapította. Az a versenyző kapja a kiadó értékes könyvtulajánását, aki a leggazdagabb szókincsű.

A Kossuth Szövetség díját Szénási Istvánné elnök asszony annak a versenyzőnek ajánlotta föl, aki a leghatásosabb beszédet tartja.

A Chronos Kiadó igazgatója, Gyenge Sándor által följajánlott szép naptár-csomag a legjobb szerkezetű beszédet mondó versenyzőt illeti.

A tizenötödik verseny zajlott le, ismét nagy sikerrel. Mindez nem valósulhatott volna meg az ELTE BTK munkatársainak, a hallgatók és Pölcz Ádám PhD-hallgató önfeláldozó segítségével nélkül. Külön köszönet illeti a Rákóczi Szövetséget. Idén ismét ők biztosították a szállást a határon túli versenyzőknek és tanáraiknak.

A rendezvényt a zsűri elnöke, Kiss Róbert Richárd zárta be.

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Mai Magyar Nyelvi Tanszéke és a Rákóczi Szövetség nevében:

Raátz Judit, a verseny szervezője

* * *

A miskolci szónokverseny

2013. december 13-án hatodik alkalommal rendezték meg Miskolcon a „Miskolc Város Ifjú Szónoka” versenyt, amelyen a város középfokú oktatási intézményeinek végzős tanulói vettek részt. A versenyzők 4 perces beszédet kellett tartsanak a munka emberi értékéről, Deák Ferenc következő gondolata nyomán: „Csak a munka fejt ki, csak azt tartja fel a testnek és léleknek erejét; csak a munka tesz hasznossá magunk és polgártársainkra nézve”.

A zsűri elnöke Koltói Ádám főiskolai docens, tagjai: Óvári Zsuzsanna Miskolc Város Polgármesteri Hivatal Humánpolitikai Főosztály vezetője, dr. Csögör Réka humánpolitikai főmunkatárs, dr. Farkas Ákos, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar dékánja, dr. Sztítás Benedek a kar retorikatanára, valamint Buvári Márta a „Bárczi Géza” Kiejtési Alapítvány és Gavlik István a „Kossuth” Szövetség képviselője.

A verseny helyezettei:

1. Burai László Márk („Kandó Kálmán” Szakközépiskola, felkészítő tanára: Prillné Csordás Csilla),
2. Juhász Bence („Fényi Gyula” Jezsuita Gimnázium, felkészítő tanára: Löveiné Árvai Melinda),
3. Hojnák Dávid („Földes Ferenc” Gimnázium, felkészítő tanára: Jobbágy László).

A „Bárczi Géza” Alapítvány legszebb kiejtésű beszéd különdíját Tóth Gergely („Földes Ferenc” Gimnázium, felkészítő tanárai: Pólik Magdolna és Jobbágy László) kapta.

A „Kossuth” Szövetség legszebb stílusú beszéd különdíját Ormai Nóra („Fényi Gyula” Jezsuita Gimnázium, felkészítő tanára: Löveiné Árvai Melinda) nyerte el.

Dr. Sztítás Benedek, a verseny szervezője

* Gulácsy Irénről következő számunkban teszünk közzé egy tanulmányt. A szerk.

K Ö N Y V S Z E M L E

Ady Endre lírájának tanítása a *Dinasztia Tankönyvkiadó* nyolcadikos tankönyvével

1. A Dinasztia Kiadó az 1990-es évek közepén határozta el egy új szemléletű, korszerű, a pedagógia, a szakmódszertan, illetve a nyelv- és irodalomtudomány legújabb eredményeire építő általános iskolai magyar nyelvi- és irodalmi tankönyvcsalád létrehozását. Az ismeretanyagát, illetve a készségfejlesztést tekintve egyaránt egymásra épülő, egységes szemléletű taneszközügyes (tankönyvek, feladatfüzetek, egyéb kiegészítő taneszközök) egy kooperatív alkotói team munkája nyomán, Adamikné dr. Jászó Anna vezetésével készült el. A munkacsoport tagjai a hazai olvasás- és írástanítás, illetve a magyar nyelv- és irodalomtanítás legkiválóbb elméleti és gyakorlat szakembereiből kerültek ki.

A felső tagozatos tankönyvek, feladatfüzetek és szöveggyűjtemények szerzői dr. Széplaki György és dr. Vilcsék Béla, a megírás idején az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar oktatói voltak. Mindkét szerző a szakmódszertan kiváló ismerője, az irodalomelmélet és az irodalomtörténet avatott művelője. Évtizedek óta jól és belülről is ismerték a magyar iskolarendszert, ezen belül az általános iskola mindennapi gondjait, az ott tanítók problémáit. Oktató és tudományos munkájuk mellett gyakorlott tankönyvírók is, akik már több tankönyv létrehozásában vettek részt, és készítették tanterveket is. Napi munkájuk és a továbbképzések során élő kapcsolatban voltak gyakorló pedagógusokkal, és megvolt az általános iskolai korosztályban folytatott sokéves tanítási gyakorlat tapasztalata is részükre.

Az általuk megírt irodalomkönyvek több lényegi kihívásnak szeretnének megfelelni.

A tankönyvek egyrészt igyekeznek követni a magyar irodalomtanítás legjobb és legszebb hagyományait, másrészt törekszenek a legújabb eredmények következetes alkalmazására, az újítások bevezetésére.

A hagyomány több területen is tetten érhető. Mindenekelőtt az irodalmi szöveganyag válogatásában. Ugyancsak irodalomtanításunk értékes hagyományát folytatja a tankönyvcsalád, amikor alapvető feladatának tekinti az olvasóvá nevelést, a könyvnek mint öröm- és ismeretforrásnak a megszerettetését. Szintén a hagyományok között említem, hogy bőséges példaanyaggal kívánják a szerzők megalapozni az egyes évfolyamok életkori szintjének, sajátosságainak figyelembevételével a későbbi műelemzésnek és

műértelmezésnek, egyáltalán az értő és élvezetet okozó szépirodalmi olvasásnak az irodalomelméleti fogalomkészletét. Végül, de nem utolsósorban említtem az irodalomtanítás mindig alapvető, de korunkban különösen aktuális feladatát, a biztos szövegértés kialakítását, állandó fejlesztését. Az olvasás ugyanis – az olvasástechnika, a megértés, befogadás, elsajátítás, információ- és élményszerzés bonyolult folyamatában – tantárgyunknak a többi tantárgy eredményeit is befolyásoló alapfeladata. Ezért a szerzők – szándékuk szerint – olvasásközpontú irodalomkönyveket készítettek, követve a tantervi előírásokat és megtartva sok évtizedes hagyományokat.

A hagyományokon nyugvó biztos alapok tették lehetővé a szerzőknek, hogy korunk kulturális, életmódbeli állapotának, pedagógiai-didaktikai kihívásainak megfelelő újításokat vezessenek be. Mindenekelőtt az irodalmi anyag *bőségének* elvét emelem ki. A tankönyvcsalád koncepciója szerint ezt az egyes műnemeket, illetve műfajokat reprezentáló, különböző korszakokból származó, magyar és világirodalmi művek sokaságával lehet megteremteni. Ez összhangban van a felső tagozatos, még a nyolcadik osztályos tanulók számára is életkori okokból alapvetően eredményes ismeretsajátítási úttal, az induktív módszerrel. A szerzők felfogása szerint ugyanis az irodalmi művek és ismeretek is csak igen nagy bőségben rendezhetők a történeti korok szerint. Erre az általános iskolai irodalomoktatás nem vállalkozhat, nem is lenne értelme, már csak a diákok korlátozott történeti, művelődés- és művészettörténeti ismeretei miatt sem. Az irodalomtörténeti rendszerezés a középiskola feladata lesz, de a felső tagozat az alapvető irodalomelméleti, műfaji kategóriákba sorolható konkrét művek bőségével megteremtheti az összehasonlítást, az azonosságok és különbségek felismerésének lehetőségét a korosztály tanulói számára.

A bőséges válogatás a magyar és világirodalom legszebb alkotásaiból lehetőséget biztosít a témák rokonítására is.

Az irodalom csodálatos és különleges tárgy az iskolai tantárgyak rendszerében. Ugyanis minden irodalmi mű mindannyiszor újraszületik, ahányszor egy-egy ember értőn elolvassa. És minden újraolvasás, értő műbefogadás új és új szempontokat vet(het) fel egy mű értelmezéséhez. És lehet az az olvasó akár egy tízéves kisdíák is! A tankönyvcsalád elem-

zései, műértelmezései ezért csak a művek befogadásának egy-egy lehetséges módját vetik föl, minde nélkülöt példaként kívánnak szolgálni; és mindenkit arra buzdítunk, hogy keresse meg bátran a maga útját a művek értelmezéséhez, alkossa meg az elemzés objektív szempontjainak figyelembevételével a maga egyéni olvasatát.

2. A nyolcadikos irodalomkönyv első nagy témaköre a líra. Feldolgozására a Tankönyvhöz készített Tanmenetjavaslat 33+4, összesen 37 órát javasol, ez az éves óraszám 50 %-a.

A témakörön belül a XX. századi modern magyar líra három jellemző műfajának, az ars poeticának, a dalnak és az elégiának néhány jellegzetes változatával ismerkednek meg a tanulók. Megtapasztalják, hogy a modern kor költői verseikkel kapcsolódhatnak a megelőző korok hagyományához, de természetesen ők is elsősorban saját művészi szándékaik megvalósítására törekednek. Alkalmazzák a költészet jól bevált műfaji kereteit, verselési technikáit, de azokat egy megváltozott, új korszak problémáinak, érzéseinek és benyomásainak művészi kifejezésére használják. A versválogatás és magának a fejezetnek a címválasztása is jelzi, hogy a XX. században már nehéz tiszta műfaji kategóriákban alkotni. Az ars poetica dalszerű formában jelenik meg, hangütése elégikus, vagy éppen a dal tartalmaz elégikus elemeket, és az elégia egyben ars poeticának is felfogható stb. Ezért is lesz szükség újabb verstani fogalmak, mint az objektív (tárgyas) vers megtanítására.

A líra témakör újdonsága, hogy nyolc jelentős XX. századi költő köré építi fel a megtanítandó versanyagot (Ady, Babits, Szabó Lőrinc, József Attila, Radnóti, Pilinszky, Nagy László és Weöres Sándor). Továbbra sem akar irodalomtörténetet vagy írói életműveket tanítani, de kiváló lehetőséget ad annak megfigyelésére, hogyan kapcsolódnak egymáshoz a század költői és alkotásai, miben folytatják a fiatalok az előttük járók művészi világát, és miben újítanak, lépnek túl az elődökön.

3. A témakör élén Ady Endre költészete áll. Három verse szerepel a Tankönyvben: *Góg és Magóg fia vagyok én...*, *Szeretném, ha szeretnének...*, *Párisban járt az ősz. A Hortobágy poétája* és az *Őrizem a szemed* pedig a Szöveggyűjteményben olvasható.

Ady verseit tanítva természetesen be szeretnénk mutatni a tanulóknak az új magyar irodalom születését a XX. század hajnalán. A tanulók a versekhez kapcsolódva ismerjék meg a költő élettörténetét, folyamatosan bővíve ismereteiket. A *Góg és Magóg...* és *A Hortobágy poétája* kapcsán be tudjuk mutatni a századforduló Magyarországnak politikai, társas-

dalmi, művészeti és irodalmi viszonyait, Ady fellépésének körülményeit és fogadtatását.

A *Párisban járt az ősz* tanítva beszélhetünk Ady Párizs-élményéről, a modern európai lírával való megismerkedéséről és Lédáról, a kettejük kapcsolatairól.

A Szöveggyűjteményben található *Őrizem a szemed* a Csinszka-szerelmem megismertetésére ad lehetőséget.

És természetesen módunk van az általunk fontosnak tartott verseket is bevinni az órákra (pl. *A földdobott kő, A csillagok csillaga, Fölszállott a páva, A magyar ugaron, A magyar Messiasok, Dózsa György unokája, Humn, új legenda, Kocsi-út az éjszakában, Ember az embertelenségben, Üdvözlét a győzőnek* stb.).

Tekintsük át, hogy a Tankönyvben szereplő versek és a hozzájuk komponált órák milyen feladatokat adnak a tanár és a tanulók számára.

A *Góg és Magóg fia vagyok én...* rögtön az első példa a XX. századi művek többműfajúságára. A vers műfaja forradalmi dal, nyilvánvaló azonban programadó, ars poetica jellege. Mind a Tankönyv, mind a Feladatfüzet kérdései Ady költői hitvallását kívánják fölfedeztetni a tanulókkal, egyben összehasonlítatva azt Petőfi hasonlóan radikális, forradalmi ars poeticájával. A vers tanításakor a következő fontos feladat annak bibliai, történelmi utalásait, jelképrendszerét felfejteni a tanulók számára. Ennek segítségével jutunk el a szimbólum mint fogalom tanításához. Természetesen nyolcadikban is rendkívül gazdag, szemléletes példa- és gyakorlóanyagot mutassuk be a szimbólumok működését az irodalomban, a művészetekben és a mindennapi életben. Röviden, a tanulókat nem terhelve beszélhetünk a gyerekeknek a szimbolizmus stílusirányzatáról, Ady szimbolizmusának sajátosságáról és jelentőségéről is. Ehhez Ignótnak Ady *A fekete zongora* című verséről írott cikket használhatjuk kiinduló szöveggént a Tankönyvből. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a szimbolizmus fogalmát nem tartalmazza a Tankönyv.) A teljes verset kijelölhetjük memoriterként.

Kiegészítő anyagként, akár otthoni önálló feldolgozásra, érdemes feladni *A Hortobágy poétája* című Ady-verset.

A *Szeretném, ha szeretnének* címmel közölt vezérvers (Ady-kötetekben cím nélkül, a kezdősor – *Sem utódja, sem boldog őse...* – szerint szokták közzélni, hasonlóan a *Góg és Magóg fia vagyok én...* (hez) megint dal, ars poetica és magányvers sajátos összekapcsolódásának szép példája. Most taníthatjuk a vezérvers, kötet, ciklus fogalmát, és Ady kivételesen nagyszerű kötet szerkesztői művészetét, ahogy az egyes versekből tudatosan fölépített ciklusok, majd

az azokból összeállított kötet új, magasabb művészi minőséget teremtenek. A tanulók reprodukálják a vers gondolatmenetét a Tankönyv 15/1. feladatának segítségével. Ez alapján készítsék el szerkezeti vázlatát. Vizsgálják meg a vers nyelvi-poétikai eszközeit. Melyek Ady legjellegzetesebb eszközei? Beszéljük meg a tanulókkal, hogy a vers miért tekinthető dalnak és ars poeticának is. A vers szintén legyen memoriter. Házi gyakorló feladat lehet vezérverek és cikluscímek gyűjtése.

A harmadik vers, a *Párisban járt az ősz* ismét egy jellegzetes Ady-dal. A vers kapcsán természetesen bővítsük az Ady-életrajzot a költő párizsi útjairól, Párizs-élményéről való ismeretekkel. A verset kijelölt szempontok alapján önálló egyéni vagy kiscsoportos órai elemzésre, egyéni olvasat, értelmezés megalkotására is feladhatjuk. A tanulók készítsék el a korábban már megismert, majd átismételt elemzési szempontok alapján a vers teljes elemzését, majd próbálják megfogalmazni a költő általuk megértett üzenetét. Az elemzés megkönnyítésére beszéljük meg a tanulókkal, hogy a megszemélyesítések hogyan válnak szimbólumokká Adynál. Hívjuk fel a tanulók figyelmét a valóságos tájak és a lélek tájainak elkülönülésére és egységére a versben. Írásbeli házi feladat lehet fogalmazás készítése: *Már érzem az ősz közeledtét. Ősszel mindig szomorú leszek egy kicsit, Őszi hangulatok, Őszi élményeim* stb. címmel.

Ismét hangsúlyozom, nem írói életműveket tanítunk, de megkíséreljük egy-egy író, költő sokoldalú bemutatását, több művének megismertetésével. Ady

tárgyalását lezárva tarthatunk egy összegző órát, ahol megbeszélhetjük a költő indulását, fellépését, fogadtatását, a modern magyar költészet megszületésében játszott vezérszerepét, korszakos jelentőségét és utóéletét is. Olvassuk el és közösen értelmezzük Kis Pintér Imre pályaképkísérletének kezdő sorait a Tankönyv 16. oldalán.

Ismertessük meg a tanulókat a *Nyugat* szerepével Ady költői fellépése és a modern irodalom népszerűsítése terén. Az órán kerülhet sor az elkészült Ady-adatlapok segítségével az életéről és művészetéről tanultak összegzésére egyéni beszámolók formájában. Ekkor hangozhatnak el a memoriterek, akár verseny formájában is, továbbá a diákok felolvashatják kedves Ady-verseiket. Házi feladat lehet Az Ady-életrajzok pontosítása, kibővítése az órán elhangzottak alapján.

Irodalom:

Dr. Széplaki György – Dr. Vilcsek Béla 1999 *Világjáró 8. osztály, irodalomtankönyv és szöveggyűjtemény*. Dinasztia, Budapest (DI-148201)

2000 *Mérföldkő II., irodalom feladatfüzet 8. osztály*. Dinasztia, Budapest (DI-148202/2)

1999 *Tanmenetjavaslat*. Dinasztia, Budapest

Vasvári Zoltán 2004 *Így tanítok a Világjáró című tankönyvekből. Segédlet a Dinasztia Kiadó felső tagozatos irodalmi tankönyvesaládjához*. Dinasztia, Budapest

Vasvári Zoltán

Helyesírásunkról határon innen és túlról

Bozsik Gabriella (szerk.): *Helyesírás-tanításunk helyzete határon innen és túl* (A Nagy J. Béla verseny előadásai, feladatai és egyéb tanulmányok)

Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Eger, 2013, 112 p.

1. Verseny – előadások – kötet. 2013 őszén az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke 24. alkalommal rendezte meg a felsőoktatási intézmények Nagy J. Béláról elnevezett Kárpát-medencei helyesírási versenyét. A szakmai körökben joggal elismert és számon tartott eseményen a benevezett hallgatók helyesírási versengése mellett a helyesírás-tudomány eredményeit gazdagító előadások hangoztak el. A rendezvényhez kapcsolódóan napvilágot látott a 9. konferenciakiadvány is, ezúttal *Helyesírás-tanításunk helyzete határon innen és túl* címmel (112 p).

2. Korszakhatáron. A *Bozsik Gabriella* főiskolai tanár szerkesztésében megjelent mostani kötet nemcsak a versenyfeladatokat és azok megoldásait tárja a nyilvánosság elé, hanem a rendezvényen elhangzott előadásokat fogta egybe tanúságtevésül és szemléletformálásul. Mind a 24. rendezvény, mind az ebből az

alkalomból megjelent 9. kötet is azért tekinthető korszakhatárt jelölőnek, mert a Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottság elnöke összefoglaló, példákat is felvonultató előadást tartott *A magyar helyesírás szabályai* című akadémiai helyesírási szabályzat 12. kiadásának az előkészítő munkálatairól, és megtudható jelen tanulmánykötetből az is, hogy hamarosan megjelenik az új kiadás (39–44).

3. Letároló előszó. *Zimányi Árpád* a kötet *előszavában* (6) kiváló érzékkel fogta egybe a lassan negyedszázados, egykor országos, mára már Kárpát-medencei megmérettetéséssé lett nemes hagyomány legfőbb tudnivalóit. Nemcsak a 2013. szeptember 20-án lezajlott helyesírási verseny tényeiről és adatairól kapunk hasznos ismerteket, hanem megtudjuk azt is, hogy a 24. Nagy J. Béla helyesírási versenynek felvidéki, délvidéki, erdélyi, prágai versenyzői és előadói is voltak. A határon túlról érkezett előadók

mellett a hazai felszólalók is értékes tanácsokkal, hasznos mérési adatokkal, gyakorlatias útmutatókkal látták el a résztvevőket közvetlenül, közvetve jelen kötet olvasói is.

4. Díjazottak egykor és ma. Mindenképpen dicséretes a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny díjazottjainak (oktatási intézményüknek és annak helyének) a bemutatása (7–9) a kezdetektől (1987-től) napjainkig (2013-ig). Az eddig díjazott 74 versenyző nevét olvasgatva olyan nevekkel is találkozunk, amelyek a magyar nyelvtudomány újabb idejében elismert, rangos személyekké lettek.

5. A Nagy J. Béla-emlékplakettéről. Nyilvánvaló, azért ért meg több mint két évtizedet az egri nyelvész szervezte országos helyesírási verseny, mert kiszámítható, előremutató, hosszabb távra szakmai munícióval szolgáló, tehát joggal rögzíthető: sikeres. Éppen a sikerek készítették az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezetőit, oktatóit arra, hogy gondoskodjanak azok méltó elismeréséről, akik különösen példamutatóan tettek sokat a magyar helyesírás ügyéért: kutatásáért, oktatásáért és ezért a rangos versenyéért is. Az elismerés szándékával hozták létre a Nagy J. Béla-emlékplakett kuratóriumát, és alkották meg a plakett adományozásának a kritériumait, majd tervezítették meg és készítették el *Király Róbert* szobrászművésszel az először 2002-ben átadott Nagy J. Béla-emlékplakettet; eddig 9 kiváló és méltán elismert, a helyesírás-tudományért fáradó szakember (10) vehette át. Azok kaphatják meg ezt az emlékplakettet, akik hosszú időn át szervezőként, zsűritagként, előadóként, eredményes felkészítőként segítettek/segítik az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke által életre hívott országos, illetőleg Kárpát-medencei helyesírási versenyt.

6. Helyesírás-tudományi kiskönyvtár. A Nagy J. Béla országos helyesírási versenyhez kapcsolódóan 1996 óta 2013-ig kilenc kötet látott napvilágot elsősorban Bozsik Gabriella szerkesztésében; az ő munkáját segítették időről időre V. Raisz Rózsa és Zimányi Árpád, illetőleg egy alkalommal P. Eöry Vilma is. Ez a sorozat okkal nevezhető ma már *kiskönyvtárnak*, mert olyan témákat fognak át a kötetei minden alkalommal, amelyek a *nyelvi tervezéshez*, valamint a *nyelvi norma* kérdéseinek a sikeres elemzéséhez, újraértelmezéséhez éppúgy hozzájárulnak, amiként a *gyakorlati helyesírás* időről időre jelentkező gondjainak a sokoldalú vizsgálatához, a problémák egyértelmű megoldásához. Ennek a kiskönyvtárnak a darabjai *helyesírásunk elvi és gyakorlati kérdéseit* éppúgy megvizsgálták, ahogy a *hagyomány és újítás dilemmáit* is, vagy a *helyesírás és a tanárképzés összehangolásának* a korszerű lehetőségeit, amiként feltérképezték *helyesírási kultúránknak* a

fejlesztéséért vállalható-megtehető tennivalóit, sosem rejtve véka alá a *korjelző változásokat* és a *megoldandó írásmódokat*, a legutóbbi kötet már nemcsak a *határon innen*, hanem a *határon túli helyesírás-tanítás helyzetét* is görcső alá vette (11).

7. Tollbamondás. A Nagy J. Béla helyesírási verseny 2013. évi tollbamondása, a *Mit kell tudni a klímaváltozásról?* címmel égető és egyúttal világméretű jelentőségű témával foglalkozott (12). A 4 bekezdésnyi és 22 mondategészből álló *tájékoztató szövegmű* hibátlan leírásához kétségtelenül sokoldalú és biztonságos helyesírástudás kell. A *szóisméltéses alakok* mellett a változatos *tulajdonnévfajták* és a *belölük képzett mellénevek* is szerves részét adják a követelménynek, ahogy a *számnevek írásmódjának* az ismerete is elvárt. Mértéktartónak nevezhető ennek a tollbamondásnak a szerkesztője, ugyanis az elvárt tudás szintje elérhető, a feladat megbízhatóan teljesíthető, semmiképpen sem érezheti a diktátumot lejegyző megszégyenítettnek önmagát a helyesírás-tudásában esetleg mutatózó ürök miatt.

8. Feladatlapok. A kívülálló és az igényes feladatokra váró tanárok, valamint versenyre készülők egyaránt elégedettek lehetnek az A) és B) *feladatlapokkal* összességükben. Ugyanakkor versenyhelyzetben lévőként előfordulhat, hogy rosszkedvűvé válok, tekintettel arra, hogy nemcsak példaanyagában térnek el egymástól ezek a feladatlapok, hanem a követelményekben is.

Az A) jelű feladatlap első feladata a *helyes írásmódú* alakokat kéri; a második feladat szavait *j* vagy *ly* betűvel kell kiegészíteni. A harmadik feladatban *szó szerkezeteket* vagy *összetételeket* kell alkotni, bizonyítandó az *egybe-*, *külön-* vagy *kötőjellel* való írásban meglévő tudásszínvonalat; a negyedik feladat *földrajzi nevek* alkotását várja el, majd le kell írni az *ezekből képzett melléknévi származékokat* (13–15).

A B) jelű feladatlap első feladata *számok, mozaikszók és rövidítések toldalékolásában* meglévő tudást vár el úgy, hogy a teljes alakok rövid formáját kell leírniuk a versenyzőknek; a második feladat *szabályok pontos felidézését* igényli jellegzetes igaz/hamis feladattípus keretében. A harmadik feladatban szögletes zárójelben közölt *idegen tulajdonnév és régies írásmódú családnév* ejtésformáját kell helyesen leírni; a negyedik középpontjában tulajdonnevekből *-i, -s* vagy *-beli képzővel alkotott melléknévi* alakulatok szerepelnek (15–17).

Talán nem túlzás annak a megállapítása, hogy az A) jelű versenylap feladatai közelebb állnak a mindennapi nyelvhasználathoz, ugyanakkor valamennyi példaszó élőnyelvi, a követelmények reálisak.

9. Megoldási kulcsok. A versenylapokat követő megoldásokért köszönet illeti a szerzőt, a megoldások közléséért jelen kötet szerkesztőjét is, tudniillik

ezeknek a feladatoknak a helyességét rendkívül rangos testület igazolta, a beválasztóbizottságát a magas színvonalú versenyzőbizottság biztosította. A magyartanárok – kétségek nélkül – hasznosíthatják és hasznosítsák is a grammatikatanításon alapuló helyesírás-tanításban, az ismeretek erősítésében és számonkérésében is, mert nélkülözhetetlen mércét kapnak kézhez most is, a Nagy J. Béla országos helyesírási versenyhez kapcsolódó kiskönyvtár immár 9. kötetében is (18–20).

10. Az elhangzott előadásokat az előadók nevének betűrendjében találjuk meg jelen kiadványban.

A központosítás tanítása állt **Bakonyiné Kovács Bea** előadásának homlokterében (21–38). Az Eötvös József Főiskola Neveléstudományi Kara Pedagógusképző Intézetének tanára nem ért egyet a központosítási hibákat bagatellizáló iskolai javítási gyakorlattal, ott ugyanis az írásjelhasználatban vétett hibák egyvonalasak, ugyanakkor sok szóban a *j-ly* tévesztése súlyos vétségnek számít. Egyértelmű álláspontot ismerhetünk meg: „a helyes központosítás segít a szövegek értelmezésében” (21), amelyik álláspont azért is érvényes, mert ma már bizonyított tény, hogy a hevenyészett írásjelhasználat, az írásjelek szabályainak gyenge ismerete határozottan rontja a szöveg-megértés eredményességét. A szerző határozottan mutat rá Tolcsvai Nagy Gábor és Villó Ildikó tarthatatlan nézetére, miszerint „a helyesírásnak csak szabályai vannak, normája nincsen”, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy „az írásjelhasználatnak van normája” (25).

A helyesírás-tudomány kutatási adattárát szolgálják a 3214 tollbamondásból álló korpusz feldolgozásának tanúságtevései, ezekkel az eredményekkel feltétlenül meg kell ismerkedniük a magyartanároknak és a nyelvpolitika kérdéseivel behatóan foglalkozóknak is. Ugyanígy továbbgondolandók és mielőbbi széles körben hasznosítandók a Bakonyiné Kovács Bea összegezte módszertani tanulságok, amelyek közül itt is megemlítendő, hogy az interpunkció tanításának koncepcionális problémája a megfelelő szintetizálás hiánya, mert a helyesírási ismeretek rendszerezéséből a központosítási ismeretek rendszerint kiszorulnak, a diákok szemében lényegtelennek tűnhetnek a központosítási hibák (30).

A központosítás tanítása ellentmondásainak a feloldására a szerző **Keszler Borbála** útmutatásait, a nyelvtani viszonyokhoz igazodó, és érvényességük szerint három funkcionális csoportba sorolható szabályra hívja fel a szakmai közvélemény figyelmét, így a) a kötelező írásjelhasználatra; b) az alternatív írásjelhasználatra; c) a nem szigorúan előíró jellegű írásjelhasználatra. A gyakorlat felől messzemenőig támogatandónak tarthatjuk ezt a funkcionális szemléletű, az oktatásban jól alkalmazható rendszert, tudni-

illik felhasználóbarát, megengedve a nyelvhasználó szabadságát, ugyanakkor teret ad a választás felelősségének a megélésére is.

Előadásában és annak a szerkesztett változatában is **Fercsik Erzsébet** azt tekintette át, hogy a *Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének* milyen szerepe volt a magyar helyesírás történetében a 19–20. fordulóján és a 20. század elején (33). A szerző a Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének működéséből elsősorban a helyírás alakításával és a nyelvi-helyesírási ismeretterjesztéssel kapcsolatosakat emelte ki. Összegezésül rögzítette: a helyesírás-történetben a Budapesti Korrektorok és Revizorok Körének a működése megkerülhetetlenné lett a nyomdai helyesírás megteremtéséért indított társadalmi mozgalom, valamint *Az egységes magyar helyesírás szótára és szabályai* létrejöttében, a tevékenysége hozzájárult az írott nyelvi norma kialakulásához (33–38).

Hogy egy-egy helyesírási szabályzat nem lehet örök, nem maradhat változatlan, azt **Keszler Borbála** bizonyította, hivatkozva a nyelv folytonos változására és a nyelvről való felfogásunk alakulására. A *Hagyomány és újítás az AkH. 12. kiadásában* című előadása, valamint dolgozata körültekintő időrendi áttekintését nyújtja annak, hogy megalakulásától kezdve az Akadémia célja volt az anyanyelv fejlesztése, magas szintre emelése a magyar nyelvű tudományművelésért (39–41). Az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága szándékai szerint nagyobb változtatások nélküli, könnyebben használható szabályzatot ad a használók kezébe. A változtatásokat – példákkel szemléltetve – kilenc pontba rendezte a bizottság elnöke, és mindezeket máris megismerhetik az AkH. 12. kiadása iránt érdeklődők a Nagy J. Béla országos helyesírási verseny 9. kötetéből (41–44).

Értesülhetünk a 12. szabályzathoz csatlakozó, jelentősen megújuló szótárról is, például arról, hogy az illető szó írására vonatkozó szabályokra utalószámok hívják fel a felhasználók figyelmét, továbbá: „A címszók után következő, előtag és utótag szerint csoportosított szókapcsolatok és összetételek a különírási-egybeírási kérdések megoldásához segítenek hozzá”, továbbá a szerkesztők szem előtt tartották a szakmai helyesírások írásmódját is (44).

A 28 tételes irodalomjegyzékére hivatkozó dolgozatában ad tájékoztatást **Misad Katalin** arról, hogy a *pozsonyi magyar tanszéken* hogyan szervezték meg a *helyesírás tantárgy helyét*, majd arról is körképet kapunk, melyek a magyar helyesírás szlovákiai oktatásának tapasztalatai. Körültekintő elemzést készített a szerző arról, hogy a szlovákiai kisebbségben élő magyar beszélők nyelvhasználatában, így az idegenszerű kifejezés- és szerkezetformáik esetében már nemcsak az élnyelvi megnyilatkozásaikban, hanem

az írott nyelvben is egyre gyakrabban jelennek meg az anyaországitól eltérő idegen nyelvi hatások. Látványosá vált a kutatási tapasztalatok nyomán, hogy a helyesírás vonatkozásában nem erőteljes a többségi, vagyis a szlovák nyelv hatása, bár a kisebbségi magyar nyelvű sajtótermékek helyesírás alapú vizsgálatai azt bizonyítják, hogy ez a terület sem mentes az idegen befolyástól. Tényekre támaszkodva állapítja meg a pozsonyi szerző: „a helyesírás esetében formai jelenségekkel van dolgunk, rendszerbe foglalt egységet könnyebb követni, megtartani” (45). Öröndetes hír, mert vizsgálatok bizonyítják: „a magyar helyesírás státusza a kisebbségi helyzetben élők számára is egyértelmű” (46).

Ez a tanulmány hosszabb távra szóló üzenetet is hordoz, mégpedig az anyaországi nyelvpolitika és helyesírás-tudomány művelői számára, jelesül: nagy a szükség a Magyarországon megjelenő *helyesírási kiadványok határtalesítésára*, vagyis arra, hogy mind a szerzők, mind a szerkesztők vegyék figyelembe szóanyaguk összeállításakor az anyaországitól eltérő határon túli magyar szavak, elnevezések legjellemzőbb példáit, és ha kell, akkor szabályozzák ezek írásmódját (46).

Feltétlenül érdemes népszerűsíteniünk, hogy Szlovákiában magyar vonatkozású tanulmányok végzésére Pozsonyban, Nyitrán, Komáromban, Besztercebányán, Eperjesen van lehetőség (48). Öröndetes az a hír is, miszerint *A magyar helyesírás* kurzus törzstárgyként szerepel a pozsonyi magyar tanszék minden magyar vonatkozású képzési programjában, tananyaguk a helyesírási szabályzat fő témaköreire igazodik, a program megvalósítása előadások, gyakorlati jellegű órák, feladatlapok kitöltése, otthoni felkészülés, ellenőrzés, csoportmunka, konzultáció keretében történik. Példamutató a pozsonyi tanszéknek az a döntése is, amely szerint a kötelező helyesírási kurzus mellett választható diszciplínaként is jelen van a helyesírás. A választható helyesírási órák adnak támpontokat a helyesírás-tanítás módszertani kérdéseinek a feldolgozására a kurzus egyéb céljainak a megvalósítása mellett (48–50).

Befejezésül ez a tanulmány súlyos, széles összefogást igénylő helyesírási problémára irányítja a helyesírás-tudomány szakembereinek a figyelmét, nevezetesen: a földrajzi nevek és az intézménynevek írásának a megoldására, különös tekintettel a szóban forgó névfajták egyes típusainak a szlovák és a magyar helyesírásban eltérő írásmódjára (50–52).

Alap- és középiskolás tanulóira (N = 460) és az ezen az iskolafokokon tanító pedagógusokra (= 220) is kiterjesztett kérdőíves vizsgálata tapasztalatait összegezte *Simon Szabolcs*, amikor beszámolt *szlovákiai magyar fiatalok helyesírásáról*, nyolc szempontból (56, 57, 59), ezek közül különös tekintettel arra,

hogyan vélekednek a helyesírásról az alap- és középiskolás tanulók és tanárok. Az adatokat %-értékben és grafikonokon (1–3) is bemutatta a szerző. Így vizuálisan is nyilvánvalóbbá lehet: „Fény derült arra, hogy mind az alap-, mind a középiskolás tanulók számára nehézséget jelent a helyesírás, a tanulók és a pedagógusok szerint egyaránt (...), az újabb kommunikációs létmódok (internetkommunikáció, chatelés, SMS-üzenetek) nyelvhasználatát negatív hatással van a tanulók helyesírási készségeinek kifejlődésére” (56).

A 2004–05. tanév érettségijének az eredményeit (60–61) adatokkal és az azokból levont következtetésekkel bemutatva jutott el annak a megállapításáig a szerző, hogy az A) szinten érettségizettek 10%-a az adható 4 pontból egyáltalán nem kapott pontot, míg a B) szinten érettségizetteknél ennél jóval rosszabb volt a helyzet (61). A Selye János Egyetem oktatója olyan problémával zárja dolgozatát a helyesírás és a kétnyelvűség vonatkozásában, amelyre a nyelvpolitika és a helyesírás-tanítás szakembereinek feltétlenül és nagyobb eredményességgel kell figyelniük a továbbiakban (61).

A Nagy J. Béla országos, illetőleg Kárpát-medencei helyesírási versenyre Kézdivásárhelyről érkezett *Szántó Bőborka pedagógusjelölték nyelvjárási, valamint interferenciajelenségekkel magyarázható helyesírási hibáit* tekintette át tanulmányában. Vitathatatlan, hogy az iskolai anyanyelvoktatás hangsúlyos célja a köznyelv elsajátíttatása, illetőleg pallérozása, ezért a nyelvjárási anyanyelvűséggel rendelkező tanulóktól szintén a köznyelvhasználatot követelik meg a pedagógusok, mindeközben már elfogadott, hogy egyáltalán nem szerencsés figyelmen kívül hagyni a regionális nyelvvaltozatot és a másodnyelvi hatást, az ezekről történő stigmatizálás meg végképp megengedhetetlen. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódott az erdélyi előadó tanulmánya, amely a Kézdivásárhelyen tanuló pedagógusjelölteknek (N = 40) a nyelvjárással, illetőleg a román nyelvi hatással magyarázható hibatípusait tekintette át (63).

A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Pedagógia és Alkalmazott Didaktika Intézetének óvopedagógus- és tanítójelölt hallgatói 2013-ban a középiskolásoknak szervezett Implom József helyesírási vetélkedőbe kapcsolódtak be, tudniillik ez ideig semmilyen ilyen irányú megmérettetésben még nem vettek részt. A szerző a helyesírási feladatlap nyelvjárási jelenségekkel magyarázható hibatípusait vizsgálta meg, nevezetesen: az egybe- és különírást, a magánhangzók időtartamának jelölését, a tulajdonnevek, a *j-ly* írását, az elválasztás alkalmazását, a mássalhangzók időtartamának helyesírását és az írásjelölést, majd elemezte is a feltárt adatokat (64–70).

A tények számbavételét követően megállapíthatóvá vált, hogy ez a vizsgálat nem alkalmas arra, hogy teljes képet nyújtson az óvopedagógus- és tanítójelöltek nyelvjárásfüggő és interferenciajelenségekkel magyarázható hibáiról. Árnyaltabb képet kaphatna a kutató, ha a pedagógusjelöltek szabadon írt szövegeit vizsgálná meg ebből a szempontból (71). Szántó Biborka további következtetései és javaslatai széles helyesírás-tudományi érdeklődésre tartanak megkülönböztetett figyelmet: „Kontrasztív alapú anyanyelvoktatásra van szükség a helyesírás fejlesztése érdekében. Elengedhetetlen a köznyelv-regionális nyelv kontrasztív szemlélete annak érdekében, hogy a nyelvjárási háttérrel rendelkező hallgatók számára a kiejtés szerinti írásmód értelmezhetővé váljon” (71).

Azt vizsgálta meg az Eszterházy Károly Főiskola Comenius Tanítóképző Karának tanára, **Toma Kornélia**, hogyan érvényesül az emlékképek szerepe a helyesírás teljességében. Sárospatakon a helyesírás tantárgy a szakmai ismeretek között már az 1. félévben jelen van, és ez így szerencsés az eredményesség vonatkozásában. Ugyanakkor „külön probléma, hogy a határon túlról érkező hallgatók nagy része nyelvjárársban beszél, a mai magyar köznyelvi hangrendszert nem egészen birtokolja, a magyar nyelvi képzettségük általában véve egyenetlen, helyesírási készségük fejlettsége átlagos vagy annál gyengébb. Mivel többségük levelező tagozaton tanul, fejlesztésük az adott körülmények között szelmalomharcnak tűnik” (73). Recenzensként nem mehetek el szótlannal e mellett a probléma mellett, hiszen erősen feltételezhető, hogy ezek a levelező tagozatos hallgatók vagy tanítanak már, vagy előbb-utóbb tanítani fognak; de milyen eredményességgel végzik – többek között – a helyesírás-tanítást nem éppen egyszerű teendőit, ha a szakmai jellegű alapjaikról azt kellett megállapítani Toma Kornélia főiskolai oktatónak, amit szó szerint idéztem tőle?

Jelen tanulmányában áttekintést ad a szerző a 2012. évi Nemzeti Alaptanterv azon pontjairól, amelyek az 1–12. évfolyamban megtanítandó, gyakorlandó, ellenőrzendő nyelvtani tudnivalókra és helyesírási szabályokra vonatkozó ismereteket, valamint a szabályok alkalmazását tükrözik (75–76). Toma Kornélia az előadásában és az egri konferenciakötetben is bemutatja az írás alkalmazásának azokat a formáit, amely tevékenységeket végeztek a sárospataki hallgatókkal, vagyis a másolás, a tollbamondás és az emlékezetből történő írás jellemzőit és ezeknek a pedagógiai munkában hasznosítható értékeit (77–79). A szerző megítélése szerint el kell vezetni a főiskolai hallgatókat abba az állapotba, „amelyet az érzékszervek intenzív bekapcsolása jellemez” (79).

A Nagy J. Béla országos helyesírási verseny

kiskönyvtárának 9. kötetében udvariasságból a tanulmányosorozat végére helyezte a szerkesztő, **Bozsik Gabriella** a nyelvészeti szakkifejezések helyesírásáról szóló dolgozatát, amelyben 1649 adatot, vagyis terminus technicust közölt toldalék nélküli aakban, de bemutatta azt a formát is, ha a kapcsolódó toldalék hatására megváltozik az írásmód (80–94). Azért is jelentős ez az összeállítás, mert a szakmáknak, mesterségeknek, továbbá a tudományterületeknek is megvan a saját szókincsük, ezért ezt a rétegzett fogalomapparátust az adott dologban benne lévő, illetőleg a művelői megtanulják, használják szóban és írásban egyaránt. Erőteljesen képesek a foglalkozások, illetőleg tudományterületek hitelességét is érzékeltetni a helyénvaló terminus technicusok, amelyek „az eredetüket tekintve gyakran görög, latin, német és mostanában angol eredetű szavak. Ennélfogva számos kiejtési és helyesírási problémát vetnek föl (...)” (80). A fontosabb nyelvészeti szakkifejezések gyűjteményébe azokat a viszonylag gyakran használt szakkifejezéseket emelte be Bozsik Gabriella, amely terminus technicusok „évek óta újra és újra helyesírási hibátípusként jelentkeznek a leendő pedagógusok írásbeli munkáiban” (80).

11. Helyesírási bibliográfia zárja a *Helyesírástanításunk helyzete határon innen és túl* című tanulmánykötetet. Összeállítója, **Fercsik Erzsébet** 1954-től 2013 augusztusáig tekintette át a magyar nyelvű, helyesírással kapcsolatos szakirodalmat, és ennek az adatgyűjtésnek az eredménye az itt tanulmányozható, 419 tételből álló szakirodalom-jegyzék, amely nyilvánvalóan eredményesen kamatoztatható a helyesíráskutatásban, a helyesírás-tanításban, a további nyelvi tervezőmunkában is (95–110).

12. Összefoglalás. Illesse köszönet az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékét, mert ezúttal, mégpedig **24.** alkalommal is megrendezte a felsőoktatási intézmények **Nagy J. Béláról elnevezett Kárpát-medencei helyesírási versenyt**, amelyhez kapcsolódóan újabb kötetel, jelesül a 9.-kel gyarapította az eddig is nagy sikernek örvendő, a helyesírás-tudományt és kiváltképpen a gyakorlati helyesírás-tanítást segítő sorozatát. Ebben a tanulmánykötetben olyan **sürgős teendők kerültek reflektorfénybe**, elsősorban az AKH. megjelenés előtt álló 12. kiadása, továbbá a határon túli alap- és középiskolák, valamint az itthoni és a külföldi magyar pedagógusképző intézmények helyesírás-tanítással foglalkozó kutatási tényei, adatai, az ezekből levont következtetések, amelyekre egyetemlegesen a magyar nyelvtudományának, de középtávú és hosszabb időtartamra is figyelve a helyesírás-tudománynak kell stratégiát kidolgoznia a környező országok magyar nyelvészeti tanszékeit is bevonva.

H. Tóth István

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I–II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. 21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.